

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների խմբի¹ համատեղ ներկայացրած զեկույցը ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդին

Համընդհանուր պարբերական դիտարկման 21-րդ նիստ

Հունիս, 2014 թ.

Մաս I

¹ «Ա.Դ.Սախարովի անվան մարդու իրավունքների պաշտպանության հայկական կենտրոն» ՀԿ, «Ազաթ» հատուկ կարիքներով կանանց կենտրոն, Գլոբալացման և տարածաշրջանային համագործակցության վերլուծական կենտրոն, Արմավիրի զարգացման կենտրոն, «Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիա» ՀԿ, «Մեր իրավունքների սահմանները» ՀԿ, «Իրավունքի զարգացման կենտրոն» ՀԿ, «Համագործակցություն հանուն ժողովրդավարության» կենտրոն, «Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե» ՀԿ, Գորիսի մամուլի ակումբ, Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ, «Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե» իրավապաշտպան ՀԿ, Լրագրողների «Ասպարեզ» ակումբ, Գիտակների «Խորանկրդ» ինտելեկտուալ կենտրոն ՀԿ, «Նոր սերունդ» մարդասիրական ՀԿ, «Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստան», «Մանդատ» տեղեկատվական ՀԿ-ի «Parliamentmonitoring.am» կայք, «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, «Հանրային տեղեկատվություն և գիտելիքի կարիք» ՀԿ, «Իրավունքի գերակայություն» իրավապաշտպան ՀԿ, «Հասարակություն առանց բռնության» ՀԿ, «Թրանսիարենսի ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն», Հատուկ կարիքներով մարդկանց աջակցության «Ունիսոն» ՀԿ, «Կանանց ռեսուրսային կենտրոն» ՀԿ, «Կանանց աջակցման կենտրոն» ՀԿ և «Մենք պլյուս» սոցիալական ՀԿ:

Սույն գեկույցը պատրաստվել է քաղաքացիական հասարակության կառույցների դաշինքի համատեղ ջանքերով, որոնք հարուստ փորձ ունեն Հայաստանում մարդու իրավունքների խախտումների մշտադիտարկման, փաստագրման և գեկուցման բնագավառում: Ձեկույցն անդրադառնում է հետևյալ ոլորտներին. արդարադատության իրականացում և իրավունքի գերակայություն, կյանքի իրավունք, խոշտանգումների չենթարկվելու իրավունք, ազատության իրավունք, հավաքների ազատություն, մտքի ազատություն, կարծիքի ազատություն, զանգվածային լրատվամիջոցների ազատություն, խտրականության արգելք և քվեարկելու իրավունք: Սույն գեկույցը պատրաստվել է բոլոր կազմակերպությունների հետ ընդգրկուն խորհրդակցությունների հիման վրա: Ձեկույցում օգտագործված են նրանց կողմից իրականացված մշտադիտարկման և իրավապաշտպան աշխատանքների միջոցով անմիջականորեն հավաքագրված տվյալները: Ձեկույցի նախապատրաստմանն օժանդակել և աշխատանքները համակարգել է **Բաց հասարակության հիմնադրամներ—Հայաստան** կազմակերպությունը:

Հարցերի դեպքում դիմել՝

Մարիա Ադաջանյան

Ծրագրերի ավագ համակարգող

Բաց հասարակության հիմնադրամներ — Հայաստան

Էլ-փոստ՝ maria@osi.am

Կարինե Ղազարյան

Ծրագրերի համակարգող

Բաց հասարակության հիմնադրամներ — Հայաստան

Էլ-փոստ՝ karine@osi.am

Բովանդակություն

Ներածություն2

Արդարադատության իրականացումը/հասանելիությունը և
իրավունքի գերակայությունը4

Կյանքի իրավունք9

Խոշտանգումների և դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ
վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքը.....11

Ազատության իրավունքը 14

Հավաքների ազատությունը 16

Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը 18

Կարծիքի և լրատվամիջոցների ազատության իրավունքը20

Խտրականության չենթարկվելու իրավունքը.....23

Ընտրությունները, ընտրելու իրավունքը26

Ներածություն

Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների խմբի կողմից պատրաստված սույն տեղեկանքում ամփոփված են Հայաստանում մարդու իրավունքների վիճակի՝ նրանց գնահատման արդյունքները՝ համընդհանուր պարբերական դիտարկման (հետախոսություն «ՀՊԴ») առաջին շրջափուլից հետո: Վերանայման նախորդ շրջափուլի ընթացքում՝ հինգ տարի առաջ, Հայաստանը քաղաքական դաշտի և մարդու իրավունքների ոլորտի առումով հայտնվել էր ձգնաժամում, որի պատճառներն էին կեղծված ընտրությունները և հետընտրական մահաբեր բռնությունը: Այդ ժամանակից ի վեր հավուր պատշաճի չեն հետաքննվել ո՛չ ընտրակեղծիքները, ո՛չ խաղաղ ցույցը ցրելու ընթացքում 10 ցուցարարների մահվան հանգամանքները, ո՛չ հարյուրավոր ցուցարարների իրավունքների ոտնահարման դեպքերը: Ընդ որում, ազատագրկվածներից շատերը բանտարկվել են քաղաքական պատճառներով:² Ավելին, քաղաքական կարծիքների համար դատապարտված անձինք ազատ են արձակվել միայն համաներմամբ, այլ ոչ՝ պատշաճ դատական գործընթացով:

Վերջին երեք տարիներին կար հույս, որ Եվրոպական միության հետ ասոցացման համաձայնագիր ստորագրելու ուղղությամբ հռչակված վեկտորը կապահովի կոռուպցիայի և օլիգարխական իշխանության դեմ պայքարի մեխանիզմներ, լծակներ և գործիքներ՝ ուժեղացնելով ժողովրդավարական կառավարումը և մարդու իրավունքների պաշտպանության ինստիտուտները: Ասոցացման համաձայնագիրը նախաստորագրելու փոխարեն Ռուսաստանի, Ղազախստանի և Բելառուսի հետ միասին Մաքսային միությանն անդամակցելու՝ նախագահ Սերժ Սարգսյանի որոշումը ոչ միայն դադարեցրեց ժողովրդավարական առաջխաղացումը, այլև ի ցույց դրեց Հայաստանի կառավարման համակարգի ավտոկրատ և ոչ հաշվետու բնույթը: Ավելին, հանրությունից բացարձակ օտարվածության մթնոլորտում նախաձեռնվեցին հեռուն գնացող տարաբնույթ տնտեսական և քաղաքական գործընթացներ՝ ընդհուպ այնպիսի խորը գործընթաց, ինչպիսին Սահմանադրության փոփոխություններն են:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության օրենսդրական և հայեցակարգային դաշտն անբավարար են, քանի որ քաղաքացիական հասարակությունը չունի քաղաքականության ձևավորման գործընթացի վրա ազդելու արդյունավետ մեխանիզմներ: Պետությունը չունի խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման համապարփակ ազգային ծրագիր կամ քաղաքականություն: Թեպետ Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունն ուժի մեջ մտավ 2012 թվականին, իսկ դրա իրականացման միջոցառումների ծրագիրը հաստատվեց 2014 թվականին, հասարակական կազմակերպությունների առաջարկությունները հիմնականում անուշադրության մատնվեցին:

² Վեհաժողովի 1609 (2008) և 1620 (2008) բանաձևերի կատարումը Հայաստանի կողմից: Աղբյուրը՝ <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12070&Language=EN>
2008 թվականի մարտի 11-ի իրադարձություններին առնչվող վերջին քաղաքական բանտարկյալը՝ Նիկոլ Փաշինյանը, ազատ արձակվեց 2011 թվականի մայիսի 27-ին:

Համընդհանուր պարբերական գնահատման՝ Հայաստանում իրականացված ուսումնասիրության առաջին շրջափուլի ավարտից վեց ամիս անց, քաղաքացիական հասարակության ճնշումների ներքո կառավարությունն ստեղծեց ՀՊԴ-ի կատարման աշխատանքային խումբ: Աշխատանքային խումբը կլոր սեղանի մի քանի քննարկում կազմակերպեց՝ շահագրգիռ անձանց հետ քննարկելու դեռևս չկատարված առաջարկությունները և դրանց կատարման ընթացքը: Գործընթացը դժբախտաբար նմանակում էր, այլ ոչ առաջարկություններին հետամուտ լինելու իրական փորձ, քանզի գործընթացը չանդրադարձավ առավել հրատապ և կարևոր հիմնախնդիրներին: Անուշադրության մատնված հիմնախնդիրներից էին 2008 թվականի մարտի 1-ի իրադարձություններին հաջորդած՝ մահվան 10 դեպքերի անկախ և վստահելի հետաքննության ապահովումը, ոստիկանության կողմից անձանց նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի բողոքների հետաքննումը և բռնարարներին պատասխանատվության ենթարկելը, կամ «Կենցաղային բռնության մասին» առանձին օրենքի ընդունումը: Հավատացած ենք, որ կառավարությունը ՀՊԴ գործընթացը չի դիտարկել որպես համակարգային փոփոխությունների հնարավորություն, այլ դրան վերաբերվել է զուտ տեխնոկրատական, օրենք փոխելու տեսանկյունից: Հետևանքը եղել է այն, որ իրավունքների և ազատությունների բնագավառում չեն արձանագրվել իրական և գործնական փոփոխություններ:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Թրանսփարենսի ինթերնեշնլ կազմակերպության «Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետր» ուսումնասիրության տվյալներով, հայաստանցիների 67%-ը համարում են, որ դատական իշխանությունը կոռումպացված է կամ ծայրահեղ կոռումպացված:³ Չնայած այս ոլորտում դոնորների կողմից ֆինանսավորվող բազմաթիվ բարեփոխումների, արդարադատության հասանելիության վիճակը մնում է խնդրահարույց: 2012-2016 թվականների դատաիրավական բարեփոխումների նոր ծրագրում չեն հիմնավորվում առաջնահերթ ոլորտների ընտրության պատճառները, չի գնահատվում նախկին ռազմավարությունների իրականացումը, և հիմնականում անուշադրության են մատնվում արդարադատության հասանելիության և իրավունքի գերակայության ապահովման հանձնառությունները: Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունման հրամայականն առկա է, հատկապես՝ 2008 թվականի նախագահական ընտրություններին հաջորդած բռնի իրադարձություններից հետո, որոնց առնչությամբ դեռևս չի իրականացվել վստահելի քննություն, որը վկայում է արդար դատաքննության ապահովման առումով արդարադատական համակարգի բացարձակ տապալման մասին: Չնայած որ Քրեական դատավարության օրենսգիրքը մշակվել և լայնորեն քննարկվել է շահագրգիռ անձանց հետ, այն դեռևս չի ընդունվել Ազգային ժողովում և դեռևս պարունակում է խնդրահարույց դրույթներ: Առանձնակի մտահոգության տեղիք են տալիս հետևյալ խնդիրները. ցուցմունքի դատական դեպոնացումը, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց կալանավորման կամ խափանման այլընտրանքային միջոցների ընտրության կարգը և այն դրույթները, որոնց համաձայն մասնավոր անձը կարող է վճռաբեկ դատարան դիմել միայն արտոնագրված փաստաբանի օգնությամբ:

Անկախ դատական իշխանության կայացումը

Դատական անկախության բացակայության մասին են վկայում հսկողական տարբեր գործելաոճերը և օրենսդրական սողանցքները: Նախագահը դատավորների նշանակման գործընթացի, կարգապահական վարույթների և դատավորի լիազորությունների դադարեցման վրա ազդելու հայեցողական լիազորություններ ունի, որոնց կապակցությամբ սակավաթիվ են զսպանակները և հակակշիռները: Թեպետ արդարադատության խորհուրդն է առաջարկում դատավորի թեկնածուների ցուցակը, այն օժտված է միայն խորհրդատվական, բայց ոչ փաստացի որոշումներ կայացնելու իրավասություններով: Նախագահին իրավասու է նշանակման⁴ և առաջխաղացման⁵

³ Թրանսփարենսի ինթերնեշնլ, «Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետր 2013», աղբյուր՝ <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia>

⁴ Դատական օրենսգրքի 117-րդ հոդվածը:

համար ցուցակից ընտրել «իրեն ընդունելի թեկնածուներին»: Նախագահի կողմից չընտրվող թեկնածուները որակագրկվում են և ստիպված են լինում գործընթացը սկսել զրոյից:⁶

Ղատական անկախության բացակայության մասին է վկայում նաև դատավորների՝ իրենց դատարանի այլ դատավորների կամ վճռաբեկ դատարանի դատավորների հետ խորհրդակցելու՝ ձևավորված պրակտիկայի գոյությունը:⁷ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ արդարադատության հասանելիության մասին արտահերթ զեկույցում⁸ հաստատվել է վերոհիշյալ պրակտիկայի առկայությունը, և ներկայացվել են առաջին աստիճանի, վերաքննիչ դատարանների և վճռաբեկ դատարանի կաշառքների գումարային սանդղակները:

Օրենքի նյութական և դատավարական նորմերի խախտումների համար կարգապահական տույժեր կիրառելու առկա իրավական հիմքերը և պրակտիկան կաշկանդող ազդեցություն է թողնում դատավորների վրա և չի համապատասխանում միջազգային չափանիշներին: Ղատավորի նկատմամբ կարգապահական տույժ նշանակելու մասին որոշումները, ներառյալ՝ դատավորի լիազորությունները դադարեցնելու մասին որոշումները,⁹ որևէ տեսակի բողոքարկման ենթակա չեն՝ ո՛չ վարչական, ո՛չ դատական կարգով: Այս պրակտիկան դատավորներին զրկում է բողոքարկման հնարավորությունից, որը լրջորեն վտանգում է դատավորների՝ իշխանության գործադիր ճյուղից անկախությունը:

Առաջարկություններ

- Ղատական օրենսգրքից հանել դատավորների ցուցակը հաստատելու՝ Նախագահի հայեցողական լիազորությունը. արդարադատության խորհրդի կողմից առաջարկվող ցանկը պետք է համարել վերջնական, և Նախագահի ստորագրությունը պետք է պարզապես արարողակարգային գործողություն լինի:

⁵ Ղատական օրենսգրքի 137(9) և 138(8) հոդվածները:

⁶ 123 (10) հոդվածը:

⁷ Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցություն, Հայաստանի դատական բարեփոխումների համաթիվը, IV հատոր, 2012 թ. դեկտեմբեր:

⁸ Հայաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ զեկույցն արդար դատաքննության իրավունքի վերաբերյալ: Աղբյուրը՝ <http://ombuds.am/library/library/page/101/type/3>

⁹ Ղատական օրենսգրքի 157 (1) հոդվածի համաձայն, դատավորի կարգապահական պատասխանատվության հարցը քննելու արդյունքում Արդարադատության խորհուրդը կարող է դատավորի նկատմամբ կիրառել կարգապահական տույժերի հետևյալ տեսակներից մեկը.

1) Նախագուշացում. դատավորին տրվող պաշտոնական նախատինք է, որը կիրառվում է Արդարադատության խորհրդի կողմից նվազ ժանրության ճանաչված կարգապահական խախտման համար, եթե դատավորը չունի տույժ:

2) նկատողություն, որը զուգորդվում է՝ դատավորին 6 ամիս ժամկետով աշխատավարձի 25 տոկոսից զրկելով.

3) խիստ նկատողություն, որը զուգորդվում է՝ դատավորին 1 տարի ժամկետով աշխատավարձի 25 տոկոսից զրկելով.

4) դատավորի լիազորությունների դադարեցման միջնորդությամբ Հանրապետության Նախագահին դիմելը: Սա ենթակա է կիրառման այն դեպքում, եթե դատավորի կողմից թույլ տրված կարգապահական կոպիտ կամ պարբերական խախտման հետևանքով նա այլևս անհամատեղելի է դատավորի պաշտոնի համար:

- Ղատական ակտերի կայացման գործընթացում ապահովել ներքին անկախությունը՝ բացառելով վճռաբեկ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանների վրա գործադրվող ճնշումը:
- Փոփոխություններ կատարել դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերում սահմանելով հստակ և ճշգրիտ չափորոշիչներ, միջազգային ճանաչված չափանիշներին և լավագույն գործելակերպին համահունչ, ներառյալ՝ բողոքարկման ընթացակարգը:
- Վերացնել քրեական վարույթի ընթացքում ամբաստանյալի խոստովանական ցուցմունքի դեպոնացումը:
- Ապահովել վճռաբեկ դատարանի արդյունավետ հասանելիությունը, որպեսզի քրեական կամ վարչական գործերի մասնավոր մասնակիցներն առանց արտոնագրված փաստաբանի կարողանան վճռաբեկ բողոքներ ներկայացնել վճռաբեկ դատարան:

Ղատարանների անկախությունը և «զենքերի հավասարությունը» դատավարությունում

Ղատարանները կանոնավոր կերպով խախտում են «զենքերի հավասարության» սկզբունքն այն գործերով, որոնցով մասնակիցներից մեկը պետական մարմին է: Չնայած ՀՊԴ-ի հիման վրա այս խնդիրը լուծելու առումով կառավարության ստանձնած հանձնառությանը¹⁰, պահպանվում է դատախազական ուժեղ դիրքի և ներազդեցության ավանդույթը, որի հետևանքով անհարկի միջամտություն է տեղի ունենում արդարադատության իրականացմանը: Ղատախազական ազդեցությունը դրսևորվում է քրեական արդարադատության սուբյեկտիվ իրականացման տեսքով. մասնավորապես, 2012 թվականին կայացված դատավճիռների ընդհանուր թվի ընդամենը 2%-ն են հանգեցրել ամբաստանյալի ամբողջական կամ մասնակի արդարացմանը: Այս ազդեցության առկայությունն ապացուցվում է այն փաստով, որ 2013 թվականին դատախազության կողմից ներկայացվել են կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին 3,172 միջնորդություն, որոնցից 3,011-ը (94.9%) բավարարվել են, մինչդեռ գրավը որպես կալանքի այլընտրանք դատախազի կողմից միջնորդվել է 576 դեպքերում, սակայն այդ միջնորդություններից բավարարվել է ընդամենը 129-ը (22.4%):¹¹

¹⁰ Տե՛ս ՀՊԴ-ի աշխատանքային խմբի 2010 թվականի հուլիսի 6-ի զեկույցը, 94.16 և 94.17 պարբերություններ:

Աղբյուրը՝ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/149/42/PDF/G1014942.pdf?OpenElement>

¹¹ Այս համատեքստում, քրեական գործերի շրջանակում դատախազական մարմինների ազդեցությունը դատարանների վրա ապացուցվում է այն փաստով, որ 2013 թվականին ներկայացվել են կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին 3,172 միջնորդություն, որոնցից 3,011-ը (94.9%) բավարարվել են, մինչդեռ գրավը որպես կալանքի այլընտրանք միջնորդվել է 576 դեպքերում, սակայն այդ միջնորդություններից բավարարվել է ընդամենը 129-ը (22.4%): Մանրամասների համար տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության դատարանների 2012-2013 թթ. գործունեության վերաբերյալ համեմատական վիճակագրական վերլուծությունը: Աղբյուրը՝ http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf

Առաջարկություն

- Վերացնել շահերի բախումը՝ ներդնելով դատական իշխանության և դատախազության միջև հնարավոր բախումների հանգուցալուծման ընթացակարգ:

2008 թվականի մարտի 1-ի սպանությունների արդյունավետ քննությունը

Արդյունավետ և ամբողջական քննության չի ենթարկվել ոստիկանության կողմից ուժի անհամաչափ կիրառությունը,¹² որի պատճառով 2008 թվականի մարտի 1-ին սպանվեց առնվազն 10 և մարմնական վնասվածք ստացավ ավելի քան 130 անձ:¹³ Հիմնախնդիրն առաջ քաշվեց համընդհանուր պարբերական գնահատման առաջին շրջափուլի ընթացքում, և Հայաստանի կառավարությունն ընդունեց համապատասխան առաջարկությունները:¹⁴ Այնուհանդերձ, քննության բացակայության պայմաններում մարդու իրավունքների բազմաթիվ խախտումների և մահվան 10 դեպքերի համար պատասխանատուները չեն հայտնաբերվել և պատժվել, և համարժեք փոխհատուցում չի տրամադրվել մահացածների հարազատներին:

Առաջարկություն

- Իրականացնել 2008 թվականի մարտի 1-ի սպանությունների լիարժեք, մանրակրկիտ և արդյունավետ քննություն, պատժել մեղավորներին և տրամադրել համարժեք փոխհատուցում:

Արդարադատության հասանելիությունը խոցելի խմբերի համար/ անվճար իրավաբանական օգնությունը

Անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրվում է Փաստաբանների պալատի Հանրային պաշտպանի գրասենյակի (ՀՊԴ) միջոցով: Միևնույն ժամանակ, 2012 թվականին փոփոխություններ կատարվեցին «Փաստաբանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում, որով զգալիորեն ընդլայնվեց Հայաստանում անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը (ներկայումս այդ իրավունքը վերապահված է անձանց 12 խմբերի): Սահմանափակ մրցակցության և աշ-

¹² Amnesty International Report 2011: The State of the World's Human Rights:

Աղբյուրը՝ http://files.amnesty.org/air11/air_2011_full_en.pdf

¹³ 2011 թվականի հունվարի 18-ից 21-ը Հայաստան կատարած այցից հետո Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար Թոմաս Համարբերգի զեկույցը:

Աղբյուրը՝ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1784273>

¹⁴ Տե՛ս ՀՊԴ-ի աշխատանքային խմբի 2010 թվականի հուլիսի 6-ի զեկույցը, 93.27 պարբերություն: Աղբյուրը՝ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/149/42/PDF/G1014942.pdf?OpenElement> Տե՛ս նաև Հայաստանի կողմից ՀՊԴ-ի առաջարկությունների կատարման վերաբերյալ Միջնաժամկետ գնահատման զեկույցը, Ժնև, 25-ը մարտի, 2013 թ., էջ 101:

Աղբյուրը՝ <http://www.upr-info.org/followup/assessments/session21/armenia/MIA-Armenia.pdf>

խատանքային մեծ ծանրաբեռնվածության պայմաններում իրատեսորեն հնարավոր չէ ապահովել որակյալ իրավաբանական օգնությունը:¹⁵

Արդարադատության հասանելիությունը հատկապես խնդրահարույց է թմրադեղեր օգտագործողների, հոգեցոցիալական հաշմանդամություն ունեցող անձանց և ԼԳԲՏԻ անձանց համար, որի մասին է վկայում երեք մարզերում և մայրաքաղաքում Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակի իրականացրած մշտադիտարկումը:¹⁶ Վերոհիշյալ անձանց համար ընդհանուր առմամբ հասանելի չեն փաստաբանները, և նրանց համար տեղում նշանակվում են հանրային պաշտպաններ, հաճախ՝ վերջին պահին, որը կասկածի տակ է դնում պաշտպանության որակը: Նշված խմբերն իրենց իրավունքների պաշտպանության առումով դժվարությունների են հանդիպում նաև դատական նիստերի ընթացքում, քանի որ դատավորները հաշվի չեն առնում նման գործերի առանձնահատկությունները և նրբությունները:

Առաջարկություններ

- Փոփոխություններ կատարել անվճար իրավաբանական օգնության մասին օրենսդրության մեջ՝ ավելացնելով անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրման մասնագիտական կարողությունները և անվճար իրավաբանական օգնության հասանելիությունը:
- Դատավորների կրթության և մասնագիտական վերապատրաստման դասընթացներում ապահովել խոցելի խմբերի իրավունքներին նվիրված հատուկ թեմաների ներառումը:

¹⁵ Տե՛ս Հանրային պաշտպանների և հանրային պաշտպանի գրասենյակի կարիքների հետազոտությունը, «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, 2013 թ.: Աղբյուրը http://www.prwb.am/sites/default/files/Hanrayin_pashtpanneri_ev_hanrayin_pashtpani_grasenyaki_karigerny.pdf

Տե՛ս նաև Պաշտպանության իրավունքի իրացման որակն ու արդյունավետությունը հանրային պաշտպանության համատեքստում, «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, 2013 թ.:

Աղբյուրը http://www.prwb.am/sites/default/files/Պաշտպանության_իրավունքի_իրացման_որակն_ու_արդյունավետությունը_հանրային_պաշտպանության_համատեքստում.pdf

¹⁶ Թմրամիջոցներ գործածող անձանց արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանվածության վիճակը (Լոռու, Շիրակի, Տավուշի մարզերում և Երևան քաղաքում իրականացված քրեական գործերի ուսումնասիրության հիման վրա): Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ, 2013 թ.: Աղբյուրը http://hcav.am/wp-content/uploads/2013/07/tmramijoc_book-5.pdf

ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Կյանքի իրավունքը երաշխավորող օրենսդրությունը համահունչ է միջազգային չափանիշներին, սակայն կատարումը խնդրահարույց է: Հիմնական խնդիրը պետության պատասխանատվության ներքո գտնվող անձանց մահվան համար պետության պատասխանատվությունն ամրագրող կարգավորումների, քաղաքականության կամ մեխանիզմի բացակայությունն է:

Փակ և կիսափակ հաստատությունները

Համապարփակ, անկախ և արդյունավետ հետաքննություն չի իրականացվում այն դեպքում, երբ անձը մահանում է քրեակատարողական հիմնարկներում, հոգեկարգաբանական բժշկական հաստատություններում կամ զինված ուժերում: Մահվան այդ դեպքերի քննություն հաճախ չի հարուցվում, իսկ հարուցված դեպքերը՝ կարճվում են հանցակազմի բացակայության պատճառով: 2011-2013 թթ. ժամանակահատվածի մահվան վիճակագրական տվյալները հետևյալն են. մահվան 78 դեպք քրեակատարողական հիմնարկներում՝ պայմանավորված հիվանդություններով և ինքնասպանությամբ, մահվան 141 դեպք նյարդաբանական-հոգեբուժական հաստատություններում՝ պայմանավորված սոմատիկ հիվանդություններով, մահվան 120 դեպք զինված ուժերում՝ ինքնասպանությունների բարձր ցուցանիշով կամ պայմանավորված առողջական խնդիրներով:¹⁷ Փակ կամ կիսափակ հաստատություններում մահվան դեպքերի՝ դատախազության կողմից իրականացվող քննությունը լիարժեք և արդյունավետ չէ: Առողջական ստուգումներով սկզբնական շրջանում զորակոչիկները պիտանի են ճանաչվում զինվորական ծառայության համար, սակայն մի քանի ամիս անց նրանք մահանում են բանակում, հիմնականում սրտանոթային հիվանդությունների կամ պատշաճ բուժօգնություն չստանալու պատճառով: Չկան տեղեկություններ այն մասին, թե արդյոք բանակում մահվան հանգեցրած առողջական խնդիրները գոյություն ունեցել են նախքան զորակոչի ենթարկվելը, թե ձեռք են բերվել ծառայության ընթացքում:¹⁸

¹⁷ Պաշտոնական տվյալների համաձայն, պատճառները հետևյալն են. հրադադարի խախտումներ (28 դեպք), կանոնադրության խախտումներ (10 դեպք), անվտանգության կանոնների խախտումներ (8 դեպք), դժբախտ պատահարներ (28 դեպք), առողջական խնդիրներ (12 դեպք), դիտավորյալ սպանություն (3 դեպք), ինքնասպանություն (29 դեպք), ծառայության նկատմամբ անփույթ վերաբերմունք (1 դեպք), իսկ մահվան մեկ դեպքի պատճառը հանրությանն անհայտ է մնացել: Աղբյուրը <http://hcav.am/publications/մարդու-իրավունքների-վիճակը-հհ-գինված/>

<http://hcav.am/publications/տեղեկանք-2013-թ-զինված-ուժերում-մահացու/>

¹⁸ Տե՛ս «Կյանքի իրավունքի ապահովումը Հայաստանի Հանրապետությունում մահապատժի վերացումից հետո» զեկույցը, Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ, 2012 թ.: Աղբյուրը՝ http://hcav.am/wp-content/uploads/2012/09/kyanqi_iravunq_h_A5.pdf

Առաջարկություններ

- Իրականացնել կյանքի իրավունքի յուրաքանչյուր խախտման արդյունավետ քննություն և պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին:
- Նոր մշակված քրեական դատավարության օրենսգրքում և նոր մշակվող քրեական օրենսգրքում ներառել օրենսդրական նորմեր, որոնցով կամրագրվի պետության պատասխանատվությունը պետության պատասխանատվության ներքո գտնվող անձանց մահվան համար:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Խոշտանգումների հիմնախնդիրն ընգծվել է ՀՊԴ-ի նախորդ շրջափուլում՝ որպես հրատապ խնդիր, որին անհրաժեշտ է անդրադառնալ տարբեր տեսանկյուններից, մասնավորապես՝ խոշտանգման սահմանման անհամատեղելիությունը միջազգային չափանիշներին, մեղավորներին արդարադատության առջև կանգնեցնելը և խոշտանգումների միջոցով ստացված ապացույցների օգտագործումը դատարանում: Իրականում իրավիճակի բարելավում տեղի չի ունեցել ո՛չ օրենսդրության և ո՛չ պրակտիկայի մակարդակով: Թեպետ մշակվում է նոր քրեական օրենսգիրք, որը պետք է որ անդրադառնա խոշտանգման սահմանման խնդրին, գործընթացը մեծ մասամբ իրականացվում է փակ դռների ետևում:

Խոշտանգման՝ քրեական օրենսգրքով նախատեսված սահմանումը (հոդվածներ 119 և 341) չի համապատասխանում խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի սահմանմանը: Մասնավորապես, սահմանումը թույլ չի տալիս պետական պաշտոնյաներին պատասխանատվության ենթարկել խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի գործողություններին ուղղակի մասնակցության համար: Ավելին, քրեական օրենսգրքով նախատեսված սահմանումը չի նախատեսում ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով պահանջվող՝ պետական պաշտոնյայի պատասխանատվությունն այն դեպքում, երբ խոշտանգումը տեղի է ունեցել «պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնական լիազորություններ իրականացնող այլ անձի դրդմամբ կամ համաձայնությամբ կամ լուռ համաձայնությամբ»: Այս սողանցքի հետևանքով ստացվում է այնպես, որ խոշտանգման մեղավորները քրեական հետապնդման են ենթարկվում այլ հոդվածներով և ստանում ավելի մեղմ պատիժներ, որի հետևանքով ամրապնդվում է անպատժելիության մթնոլորտը:

Ոստիկանության ձեռքակալված անձանց պահման վայրերը և քրեակատարողական հիմնարկները

Հայաստանի օրենսդրությամբ ներկայումս նախատեսված խոշտանգման սահմանումը թույլ չի տալիս քրեական հետապնդման ենթարկել պետական պաշտոնյաներին: Պաշտոնական տվյալներով, Հատուկ քննչական ծառայությունը 2013 թվականին 114 գործ է քննել պաշտոնական լիազորություններն անցնելու հատկանիշներով, որը զուգորդվել է բռնություն, զենք կամ հատուկ միջոցներ գործադրելով:¹⁹ Այդ դեպքերից ընդամենը 19-ով է քրեական գործ հարուցվել, ընդ որում 19-ից 10-ը հետագայում կարճվել է:

¹⁹ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309(2) հոդվածը:

Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության ծերբակալված անձանց պահելու վայրերում վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբը հաղորդել է, որ խոշտանգումն օգտագործվում է քննիչների աշխատասենյակներում ինքնախոստովանական ցուցմունք կորզելու նպատակով, իսկ քննիչների աշխատասենյակները անհասանելի են քաղաքացիական հասարակության որևէ դիտորդների: Նրանք այս տվյալները ստանում են ոստիկանության ծերբակալված անձանց պահելու վայրեր կատարվող հերթական և արտահերթ այցելությունների հիման վրա: Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեի տվյալներով,²⁰ դաժան վերաբերմունքի և խոշտանգման զոհերը հակված չեն բողոք ներկայացնել, քանի որ վախենում են ճնշումներից կամ բավարար վստահություն չեն տածում քննությունների նկատմամբ: Այն դեպքերում, երբ ներկայացվում է բողոք, գործը կա՛ն չի հարուցվում, կա՛ն կարճվում է ապացույցների անբավարարության հիմքով: Բացի դրանից, չի իրականացվում խոշտանգման մասին դատական նիստերի դահլիճում արված հայտարարությունների արդյունավետ քննություն, և դատական քննության ընթացքում շարունակում են օգտագործել ինքնախոստովանական ցուցմունքի տեսքով ստացված ապացույցները: Մինչդեռ, ոստիկանության ծերբակալված անձանց պահելու վայրերում վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբը տրամադրել է տվյալներ, որոնք վկայում են 2013 թվականի ընթացքում ծերբակալվածների մարմնական վնասվածքների թվաքանակի աճի մտահոգիչ միտումների մասին: Երևանում ծերբակալված 719 անձանցից 236-ը (32.8%) ընդունվել է մարմնական վնասվածքներով: Նմանապես, մարզերում ծերբակալված 712 անձանցից 88-ը (12.36%) նույնպես ընդունվել է մարմնական վնասվածքներով:

Նախկինի պես լուրջ խնդիր է քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցումը: Որոշ քրեակատարողական հիմնարկներում իրավիճակը խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական հանձնաժողովի («CPT») կողմից ձանաչվել է խոշտանգմանը հավասարազոր:²¹ Հայաստանի կառավարությունը ծրագրում է լուծել այս խնդիրը՝ 10 տարիների ընթացքում կառուցելով չորս նոր հիմնարկներ, մասամբ՝ գործող հիմնարկների «բեռը» թեթևացնելու նպատակով:²² Ավելին, ներկայումս քննարկվում է պորբացիայի՝ որպես ազատագրկման այլընտրանքի ներդրման հնարավորությունը: Մի կողմից, կառավարությունը զարգացնում է ազատագրկման այլընտրանքները, սա-

²⁰ Ազատագրկվածների նկատմամբ վերաբերմունքը ոստիկանության բաժիններում, Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե, 2013 թ.:

Աղբյուրը՝ <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/04/zekuyc-2013Engl.pdf>

²¹ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական հանձնաժողովի («CPT») կողմից 2010 թվականի մայիսի 10-ից 21-ը Հայաստան կատարած այցի զեկույցը Հայաստանի կառավարությանը:

Աղբյուրը՝ <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.pdf>

²² «Հայաստանի կառավարության պատասխանը Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական հանձնաժողովի («CPT») կողմից 2011 թվականի դեկտեմբերի 5-ից 7-ը Հայաստան կատարած այցի զեկույցին»: Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական հանձնաժողով: 3-ը հոկտեմբերի, 2012 թ.:

Աղբյուրը՝ <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2012-24-inf-eng.htm>

կայն մյուս կողմից՝ ավելացնում և մեծացնում է քրեակատարողական հիմնարկները, ինչը վկայում է այն մասին, որ խափանման հիմնական միջոցն ապագայում նախկինի պես լինելու է ազատագրվումը:

Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեի իրականացրած ուսումնասիրության²³ տվյալներով, բանտարկյալներին պատժելու առավել տարածված ձևերն են խցում մեկուսացնելը և մահակներով ծեծելը: Նույն ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում առկա է համակարգային կոռուպցիա, և լայն տարածում ունեն հիերարխիկ հարաբերությունները:

Առաջարկություններ

- Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածին համահունչ՝ նախատեսել քրեական պատասխանատվություն խոշտանգումների համար:
- Քաղաքացիական վերահսկողության համար հասանելի դարձնել ոստիկանության քննիչների աշխատասենյակները:
- Իրականացնել խոշտանգումների մասին բոլոր հայտարարությունների լիարժեք և անկողմնակալ քննություն և պատժել մեղավորներին:
- Երաշխավորել պրոբացիայի ծառայության ղեկավարի նշանակման գործընթացի, ինչպես նաև պրոբացիայի ծառայության գործունեության թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը:
- Բարելավել պայմաններն ազատագրվման վայրերում՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական հանձնաժողովի («CPT») չափանիշներին համահունչ, և ապահովել ազատագրվման այլընտրանքների արդյունավետ օգտագործումը:

²³ «Ազատագրվում, թե՞ տառապանք. կյանքը քրեակատարողական հիմնարկներում». զեկույց: Հայաստանի հելսինկյան կոմիտե, 2013 թ.:
Աղբյուրը՝ <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/12/zekuyc-2014Eng-2.pdf>

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով հստակորեն ամրագրվում են անձի ազատությունը և անձեռնմխելիությունը սահմանափակելու իրավական հիմքերը: Այնուհանդերձ, այդ դրույթների կատարումը խնդրահարույց է և հանգեցնում է իրավունքների խախտումների:

Հայաստանի օրենսդրությամբ նախատեսված չէ վարչական ընթացակարգով ազատագրված անձանց պաշտպանության որևէ երաշխիք: Թեպետ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը պարունակում է դրույթներ վարչական կարգով բերման ենթարկելու մասին, գործնականում այն հաճախ է չարաշահվում ազատության կամայական սահմանափակման միջոցով:²⁴

Կամայական ձերբակալությունը և կայանավորումը

Քաղաքացիական հասարակության տվյալները վկայում են այն մասին, որ ակտիվիստները հաճախ իրավիրվում են ոստիկանության բաժիններ՝ առանց պատշաճ ծանուցման, որից հետո նրանց նկատմամբ կիրառվում են վարչական տույժեր: Հատկապես խնդրահարույց է բանակում հանցագործությունների քննության ընթացքում ազատագրվման կիրառությունը: Պաշտպանության նախարարության ենթակայությամբ գործող քննչական ծառայությունը սերտորեն համագործակցում է ռազմական հրամանատարների հետ, և զինծառայողների ազատագրվումը և մեկուսացումը կիրառում զինծառայողներից ինքնախոստովանական ցուցմունք կորզելու նպատակով: Բանակում կյանքի իրավունքի սահմանափակումների հետ առնչվող երեք դեպքերում Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակը բացահայտել է, որ քննության ընթացքում 7 վկա ապօրինաբար զրկվել է ազատությունից 1-3 ամիս ժամկետով:

Իշխանություններն ազատագրվումը կիրառում են նաև իրենց քաղաքական հակառակորդներին կամ կառավարությանը քննադատող անձանց չեզոքացնելու նպատակով: Սկսած 2013 թվականի հոկտեմբերի 31-ից «Ցեղակրոն» կուսակցության ղեկավար Շանթ Հարությունյանը նստացույց էր հայտարարել Երևան քաղաքի Ազատության հրապարակում: Երբ նա և նրա դաշնակիցները կազմակերպել էին երթ դեպի նախագահական նստավայր, սադրիչները բախումներ էին հրահրել, և երթի մասնակիցներից 20-ը ձերբակալվել էր:²⁵ Նրանցից 14-ը ներկայումս կալանքի տակ է, և միանշանակ է, որ նրանց նկատմամբ իրականացվում է քաղաքական հետապնդում, քանի որ նրանց

²⁴ Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, հոդվածներ 182, 185 և 267:
²⁵ «Բախում Երևանի կենտրոնում. բազմաթիվ քաղաքացիներ բերման են ենթարկվել»: Աղբյուրը՝ <http://www.azatutyun.am/content/article/25159068.html>

նախնական կալանքը շարունակաբար երկարաձգվում է՝ առանց բավարար հիմքերի: Նրանց նկատմամբ ևս առաջադրվել են շինծու մեղադրանքներ «իշխանության ներկայացուցչի նկատմամբ բռնություն գործադրելու» հատկանիշներով, չնայած մինչ այժմ որևէ ապացույց նման գործողության վերաբերյալ չի ներկայացվել:

Առաջարկություններ

- Օրենսդրությամբ և պրակտիկայում սահմանել ազատության իրավունքի յուրաքանչյուր խախտման դեպքում դատարանում և պետական այլ մարմիններում արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցի իրավունքը:
- Բացառել վարչական կարգով բերման ենթարկելու և կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի չարաշահումը, հատկապես քաղաքականապես զգայուն գործերով:
- Ղաղարեցնել ապացույցներ կորզելու նպատակով նախաքննության ընթացքում զինծառայողների կամայական մեկուսացումը:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

«Հավաքների ազատության մասին» օրենքը համահունչ է միջազգային չափանիշներին, սակայն դրա կիրառության ընթացքում տեղի են ունենում բազմաթիվ սահմանափակումներ: Խաղաղ հավաքների ընթացքում հաճախ բռնություն է գործադրվում ցուցարարների և լրագրողների նկատմամբ, ովքեր ապօրինաբար բերման են ենթարկվում ոստիկանություն, որտեղ ցուցարարներին ներկայացվում է վարչական մեղադրանք, և նրանց նկատմամբ հարուցվում են վարույթներ:

Խաղաղ հավաքների ազատությունը

2011 թվականին նոր օրենքի ընդունման արդյունքում արձանագրվել են դրական զարգացումներ. նվազել է հավաքների ծանուցումների մերժումների թիվը: 2012 թվականին հավաքների մասին ծանուցումների 10%-ը վերադարձվել է՝ տեխնիկական պահանջներին չհամապատասխանելու պատճառով (հիմնականում՝ 7-օրյա ծանուցումը ներկայացնելու պահանջի առումով): 2013 թվականին հավաքների մասին ծանուցումների թիվը, ինչպես նաև փաստացի հավաքների թիվը կտրականապես աճել է: Թեպետ հավաքների և ցույցերի սահմանափակման մասին կայացված պաշտոնական որոշումները սակավաթիվ են, ոստիկանությունը պարբերաբար ուժ է գործադրում՝ կիրառելով կամայական սահմանափակումներ և նշելով, որ հավաքը «թույլատրված չէ»:²⁶ Նույն համատեքստում ոստիկանությունն անձանց զրկում է հավաքներ անցկացնելու տարրական պայմաններից, օրինակ՝ բողոքի երկարաժամկետ ակցիաների համար անհրաժեշտ վրանների տեղադրման հնարավորությունից:

2013 թվականի ընթացքում հավաքների ազատության իրավունքի սահմանափակման, խաղաղ ցուցարարների նկատմամբ ոստիկանության ապօրինությունների զագաթնակետը հանդիսացավ 2013 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի այցելության օրը: Երևան քաղաքում անցկացված բողոքի ակցիայի 110 մասնակից, այդ թվում՝ լրագրողներ, ապօրինի հիմքերով և բռնությունների կիրառմամբ բերման ենթարկվեց Երևանի ոստիկանության 8 բաժանմունք:

²⁶ 100-ից ավելի մասնակիցներ ունեցող միջոցառման դեպքում օրենքով պահանջվում է ոչ թե թույլտվություն ստանալ, այլ՝ ծանուցել:

Հավաքների մասին ծանուցումները Երևանում	2010	2011	2012	2013
Ի գիտություն ընդունված ծանուցումները	38	19	77	241
Անցկացման վայրի կամ երթուղու փոփոխությունները / սահմանափակումները	46	55	3	20
Արգելքները	3	0	0	0
Ծանուցումը վերադարձվել է օրենքի պահանջներին չհամապատասխանելու պատճառով		0	12	3
Հավաքը չեղյալ է հայտարարվել կազմակերպչի կողմից	1	2	9	0
Ընդամենը	88	76	101	264

2010–2014թթ. ժամանակահատվածում մի շարք ֆիլմերի դիտումներ արգելվել են կամ զրկվել ցուցադրման համար անհրաժեշտ տարածքից: Սասնավորապես, 2008 թվականի ընտրությունների մասին «Ընտրություն» և «Հայաստանի կորսված գարունը» ֆիլմերը, ԼԳԲՏ խնդիրներին վերաբերող «Պարադա» ֆիլմը և Լարս Ֆոն Տրիերի «Նիմֆոմանուիին» ֆիլմը: Ավելին, լրագրողների «Ասպարեզ» ակումբը և Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակը հարձակումների ենթարկվեցին 2012 թվականի ապրիլին ադրբեջանական ֆիլմերի ցուցադրման համար տարածք տրամադրելու պատճառով:

Առաջարկություններ

- Կրճատել հավաքի մասին 7 օր առաջ ծանուցելու պահանջը՝ ողջամիտ ժամկետ սահմանելով միջոցառման մասին ծանուցման համար:
- Դադարեցնել «չթույլատրված» միջոցառման պատրվակով խաղաղ հավաքների նկատմամբ ոստիկանության միջամտությունները և խոչընդոտումը:
- Իրականացնել խաղաղ հավաքների սահմանափակման և դրանց ընթացքում ոստիկանության կողմից ուժի գործադրման դեպքերի անկողմնակալ և թափանցիկ քննություն, գտնել և քրեական հետապնդման ենթարկել ավելորդ ուժ գործադրած ոստիկաններին, արդյունավետ իրավական պաշտպանություն ապահովել տուժողներին:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

«Կրոնական կազմակերպությունների մասին» գործող օրենքը չի համապատասխանում ՀՀ Սահմանադրությանը, մարդու իրավունքների ոլորտում ստանձնած միջազգային հանձնառություններին և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական նախադեպին: Արդարադատության նախարարությունը նոր օրենքի տեքստ է մշակում, սակայն նախագիծը դեռևս չի տրամադրվել հանրությանը: Թե՛ քաղաքացիական հասարակությունը, թե՛ Վեներտիկյան հանձնաժողովը բացասաբար են գնահատել կառավարության կողմից նախկինում պատրաստված երկու նախագծերը:²⁷

Մտքի, խղճի և կրոնի ազատության սահմանափակումները

Դպրոցում պարտադիր՝ «Հայոց եկեղեցու պատմություն» և «Քրիստոնեական կրթություն» առարկաների միջոցով խախտվում է կրոնի աշխարհիկ բնույթը,²⁸ քանի որ նշված առարկաները միտված են աշակերտներին ուսուցանել Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու դավանաբանությունը: Եկեղեցին իր հովանու ներքո գործող Քրիստոնեական դաստիարակության կենտրոնի միջոցով ունի վերոհիշյալ առարկաների ուսումնական ծրագրերի մշակման և դասավանդման բացառիկ իրավասությունը, որը հակասահմանադրական է և արգելված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոմվենցիայի 1-ին արձանագրության 2-րդ հոդվածով: Կրոնական դասերը հաճախելը պարտադիր է, որը նույնպես Կոնվենցիայի խախտում է:

Հրապարակված մի քանի հետազոտություններ²⁹ և հաշվետվություններ վկայում են այն մասին, որ դպրոցները և մանկապարտեզները հաճախ օգտագործվում են կրոնական պրոպագանդայի և ծիսակատարությունների համար: «Հայոց եկեղեցու պատմություն» առարկայի դասագիրքը դասավանդում է աստվածաբանություն, այլ ոչ՝ պատմություն, իսկ բողոքական կառույցները որակվում են որպես «վտանգ հայ ազգի համար»: Ավելին, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հետևորդ չհանդիսացող ուսուցիչները

²⁷ Առկա նախագծի հիմնական խնդիրներն են. ցանկացած քարոզ կարող է հանգիստ որակվել որպես «հոգեորություն», որը քրեականացված է: Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցուն հատուկ կարգավիճակ է վերապահվում: Կրոնական կազմակերպությունների գրանցման պահանջները բարձր են, ընթացակարգը՝ բարդ: Չկան յուրաքանչյուր անձի անկախ քաղաքացիությունից, կրոնի կամ հավատի իրավունքը երաշխավորող դրույթներ, և այլն:

²⁸ «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքի 4(3) հոդվածով նախատեսվում են կրթության աշխարհիկ բնույթի երաշխիքները:

²⁹ «Հայոց եկեղեցու պատմության դպրոցական դասագրքերի բովանդակային վերլուծությունն ու դրանց ազդեցությունը երիտասարդ սերնդի վրա», Հ. Հովհաննիսյան, Ա. Դավթյան, Ս. Մկրտչյան, 2013 թ.:

«Կրոնական կրթության խնդիրները Հայաստանի Հանրապետության հանրակրթական դպրոցներում», հունիս, 2012 թ., Ստեփան Դանիելյան, Արա Դազարյան, Հովհաննես Հովհաննիսյան, Արթուր Ավթանդիլյան:

«Կրոնական հանդուրժողականությունը Հայաստանում», Ստեփան Դանիելյան, Վլադիմիր Վարդանյան և Արթուր Ավթանդիլյան,

ISBN 978-92-9235-846-4, 2009 թ.:

կամայականորեն հեռացվել են աշխատանքից, իբրև՝ կրոնական պրոպագանդա իրականացնելու համար: Նոր հաստատված «Պայքար փողոցային արատավոր բարքերի դեմ» նոր ծրագրի համաձայն, ՀՀ Պաշտպանության նախարարությունը և Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին դպրոցներում և զորամասերում իրականացնելու են «կրոնական քայքայիչ շարժումների բացահայտ անդամների և ենթամշակութային ներկայացուցիչների հետ անհատական աշխատանքներ»:³⁰

Հեռուստատեսությունում և զանգվածային լրատվամիջոցներում լայն տարածում ունի ատելություն սերմանող խոսքը: Հեռուստաալիքների մեծամասնությունը դիտավորյալ մոնտաժում են այլ կրոնների ներկայացուցիչների արած մեկնաբանությունները և նրանց ներկայացնում են բացասական նրբերանգով: Եղել են դեպքեր, երբ պետական պաշտոնյաները Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցուց զատ այլ կրոնական ուղղությունները հեղինակազրկող հայտարարություններ են արել, սակայն դա մնացել է անհետևանք:

Առաջարկություններ

- Լուծել «կրոնական կազմակերպություններ մասին» գործող օրենքում առկա խնդիրները, մասնավորապես Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու գերակա դիրքի խնդիրը, կրոնական կազմակերպությունների գրանցման համար սահմանված բարձր պահանջները և քարոզի՝ որպես «հոգեորության» որակումը և քրեականացումը, ինչպես նաև՝ հանրային լայն քննարկումների առարկա դարձնել նոր օրենքի նախագիծը:
- Հանրային դպրոցներում և մանկապարտեզներում բացառել քարոզը ուսուցիչների և/կամ որևէ կրոնի կամ եկեղեցու ներկայացուցիչների կողմից:
- Քայլեր ձեռնարկել այլ կրոնների և հավատների դեմ ուղղված պրոպագանդայի և ատելություն սերմանող խոսքի դեմ, և պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին:

³⁰ Ապրիլի 26-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարության վարչական համալիրի նիստերի դահլիճում տեղի է ունեցել Գիտագործնական կոնֆերանս՝ «Քայքայիչ պաշտամունքները և փողոցային արատավոր բարքերը որպես պաշտպանունակության սպառնալիք» թեմայով: Կոնֆերանսի ժամանակ ՊՆ նախարար Սեյրան Օհանյանը հայտարարել է. «Ուղղակի պարտավոր ենք պատկերացնել քայքայիչ պաշտամունքների եւ ենթամշակույթների տարածման ընդգրկումն ու հատկապես հետեւանքները դրանց հետեւորդների եւ մյուս զինվորների համար ... պետք է ապրել ոչ թե պաշտամունքների ու գողական բարքերի թելադրանքով, այլ պետք է հավատք դարձնել հայրենիքը, Հայ Առաքելական Եկեղեցին...»:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Լրատվամիջոցների մասին օրենսդրությունը հիմնականում համահունչ է միջազգային չափանիշներին, բացառությամբ «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքի: Հեռարձակման մասին գործող օրենքը, որը վերջին անգամ փոփոխությունների է ենթարկվել 2010 թվականին, մինչ օրս բազմաթիվ հիմնավոր մտահոգությունների տեղիք է տալիս. այն խոչընդոտում է հեռարձակման ոլորտի ազատականացմանը, մրցակցության զարգացմանը, ինչպես նաև հեռուստատեսային ծրագրերի բազմազանությանը: Հեռարձակման մասին օրենսդրությունը չի երաշխավորում ազգային կարգավորող մարմնի անկախությունը: Ավելին, հեռարձակման մասին օրենսդրության բարելավմանն ուղղված օրենսդրական գործընթացները չորս տարի է, ինչ կասեցված են:

Չանգվածային լրատվամիջոցների սեփականությունը թափանցիկ չէ: Չկա զանգվածային լրատվամիջոցների սեփականատերերի մասին տեղեկությունների բացահայտումը պահանջող օրենք: Հեռուստատեսային ընկերությունների հիմնական բաժնետերերը կա՛մ քաղաքական վերնախավի, կա՛մ խոշոր բիզնեսի ներկայացուցիչներ են, որը հանգեցնում է հեռարձակվող լրատվամիջոցների լիարժեք վերահսկելիությանը:

2014 թվականին Ազգային ժողովը սոցիալական ցանցերում կեղծանունների («ֆեյքերի») օգտագործմանն անդրադարձող օրենքի նախագիծ առաջարկեց: Նախագծով փորձ է արվում իրավական պատժիչ մեխանիզմներ ամրագրել սոցիալական ցանցերում տեղ գտած և զրպարտություն պարունակող նյութերի համար: Փորձագետներն արդեն իսկ ընդգծել են նախագծի հետ կապված մի շարք ռիսկերը, մասնավորապես՝ զրպարտությունից պաշտպանության համար արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավական մեխանիզմի առկայությունը և հասկացությունների հնարավոր շփոթությունը, որի նպատակը ոլորտն էլ ավելի վերահսկելի դարձնելն է և արտահայտվելու ազատության չհավասարակշռված պաշտպանությունը հնարավոր դարձնելը:

Կարծիքի ազատության իրավունքը

Հեռարձակման մասին օրենսդրության փոփոխությունները համահունչ չեն երկրի միջազգային հանձնառություններին, որոնք նպատակաուղղված են հեռարձակվող լրատվամիջոցների բազմազանության ապահովմանը և թվայնացման պատշաճ իրագործմանը:

Թվայնացման գործընթացը թափանցիկ չէ և պարունակում է կոռուպցիայի ռիսկեր: 2010 թվականի դեկտեմբերին շնորհված թվայնացման արտոնագրերը, գործող օրենսդրության համաձայն, վավեր են 10 տարի ժամկետով:

տով: Այդ արտոնագրերը շնորհվել են պրոբլեմատիկ կարգավորող մարմնի անցկացրած մրցույթով, թափանցիկության իսպառ բացակայության պայմաններում, չունենալով արտոնագրման հստակ չափորոշիչներ կամ արդար մրցակցության երաշխիքներ:

Թեպետ օրենսդրությամբ Հայաստանում արգելվում է գրաքննությունը, հեռարձակման ոլորտում համակարգային տարածում ունի քողարկված գրաքննությունը: Լրագրողների և լրատվամիջոցների իրավունքների խախտումներն ավելանում են հատկապես ընտրական և հետընտրական ժամանակաշրջաններում: Լրագրողների նկատմամբ հարձակումների դեպքերի արդյունավետ և վստահելի քննություն չի իրականացվել:³¹ Հետևյալ աղյուսակում ներկայացված են լրագրողների և լրատվամիջոցների իրավունքների խախտումները Հայաստանում 2010-2013 թվականներին:³²

Խախտումների տեսակները	2010	2011	2012	2013
Ֆիզիկական բռնություն լրագրողների նկատմամբ	9	5	4	10
Ճնշումներ զանգվածային լրատվամիջոցների և նրանց աշխատողների նկատմամբ	19	49	37	57
Տեղեկություններ ստանալու և տարածելու իրավունքի խախտումներ	18	7	23	10

2010 թվականի մայիսի 18-ին ՀՀ օրենսդրության մեջ կատարված փոփոխությունների արդյունքում ապաքրեականացվեցին զրպարտությունը և վիրավորանքը, և օրենսդրությամբ նախատեսվեցին բարոյական վնասի հատուցման տուգանքի չափերը (վիրավորանքի համար՝ մինչև 1 միլիոն դրամ (1,800 եվրո), զրպարտության համար՝ մինչև 2 միլիոն դրամ (3,600 եվրո)): Ջրպարտության և վիրավորանքի՝ լրագրողների և լրատվամիջոցների դեմ ներկայացված դատական հայցերի թիվը 2012 թվականին նվազեց՝ հասնելով 18-ի, 2011 թվականի 37 հայցի փոխարեն: Այնուհանդերձ, թիվը կրկին աճեց 2013 թվականին՝ հասնելով 26-ի:³³ Ջրպարտության և վիրավորանքի համար օրենքով նախատեսված հատուցման գումարը չափազանց մեծ է, և շատերն այն օգտագործում են որպես ճնշումների գործիք զանգվածային լրատվամիջոցների դեմ:

³¹ 2013 թվականի տարեկան զեկույցը Հայաստանում խոսքի ազատության վիճակի և լրագրողների ու ՋԼՄ-ների իրավունքների խախտումների մասին, Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե: Աղբյուրը՝ <http://khosq.am/en/reports/annual-report-2013/>

³² 2010, 2011, 2012 և 2013 թվականների տարեկան զեկույցները Հայաստանում խոսքի ազատության վիճակի և լրագրողների ու ՋԼՄ-ների իրավունքների խախտումների մասին: Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե: Աղբյուրը՝ <http://khosq.am/en/reports/>

³³ ՋԼՄ-ների ներգրավվածությամբ զրպարտության եվ վիրավորանքի հիմքերով դատական գործերի մոնիտորինգ, 2013 թ., Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե:

Աղբյուրը՝ <http://khosq.am/en/monitorings/monitoring-of-libel-and-insult-cases-against-the-media/>

Առաջարկություններ

- «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքում կատարել փոփոխություններ՝ ապահովելով զանգվածային լրատվամիջոցների սեփականության մասին տեղեկությունների թափանցիկությունը, անցում կատարելով պարզեցված արտոնագրման ընթացակարգին և ապահովելով մրցույթների արդարացիությունը և ազգային կարգավորող մարմնի անկախությունը՝ բարեփոխելով վերջինիս անդամների ընտրության և նշանակման կարգը:
- Ապահովել թվայնացման գործընթացի թափանցիկությունը՝ հանրությանը տեղեկացնելով ամենակարևոր տեխնիկական, ֆինանսական և սոցիալական խնդիրների և դրանց լուծումների մասին:
- Բարեփոխել քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածը՝ նպատակ ունենալով կանխել դրա՝ որպես ճնշումների գործիքի հնարավոր օգտագործումն ընդդեմ զանգվածային լրատվամիջոցների, մասնավորապես՝ զգալիորեն նվազեցնելով գրպարտության և վիրավորանքի համար նախատեսված հատուցման գումարի առավելագույն թույլատրելի չափը:
- Իրականացնել լրագրողների նկատմամբ հարձակումների լիարժեք և անկողմնակալ քննություն՝ հրապարակելով զեկույց յուրաքանչյուր քննության արդյունքների մասին:

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Հայաստանը վավերացրել է այս ոլորտում ընդունված միջազգային իրավական փաստաթղթերի մեծամասնությունը, ներառյալ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 12-րդ արձանագրությունը, սակայն խտրականության արգելքի մասին իրավական դրույթները ցաքուցրիվ կերպով ամրագրված են օրենսդրական տարբեր ակտերում, և ստեղծված չէ պաշտպանության համապարփակ շրջանակ: Միևնույն ժամանակ, լայն տարածում ունեն հասարակական և ինստիտուցիոնալ խտրականությունը, անհանդուրժողականությունը և ոտնձգությունները, և որոշակի խմբերի գոհայնացումը և խարանումը: Իշխանությունները սեփական նախաձեռնությամբ լուրջ միջոցներ չեն ձեռնարկում խտրականության դեմ պայքարի ուղղությամբ: Խտրականության դեմ պայքարի մասին առանձին օրենսդրություն ունենալու հարցը քննարկվում էր ԵՄ-Հայաստան ասոցացման համաձայնագրի բանակցությունների շրջանակում, սակայն օրակարգից հանվեց այն բանից հետո, երբ նախագահը հայտարարեց, որ Հայաստանն անդամակցելու է Ռուսաստանի կողմից առաջնորդվող Մաքսային միությանը: Առանձին օրենքի ընդունումը վիթխարի նշանակություն ունի, քանզի այն ամբողջական երաշխիքներ կապահովի՝ տարբեր ոլորտներում արգելելով սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիմքով դրսևորվող խտրականությունը:³⁴

Խտրականությունը պրակտիկայում

Մարզինալացված փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող իրավապաշտպանները,³⁵ ակտիվիստները և լրագրողները ոտնձգությունների և հարձակումների են ենթարկվում՝ պիտակվելով որպես «դավաճաններ»: Արժեքների համաշխարհային հետազոտությամբ («World Value Survey»)³⁶ պարզվել է, որ Հայաստանում այլ մարդկանց նկատմամբ հանդուրժողականության և հարգանքի մակարդակը 56.3% է: Հետազոտությամբ պարզվել է, որ անհանդուրժողականության մակարդակն ամենաբարձրն է նույնասեռականների նկատմամբ (հարցվածների 92.7%-ը չէին ցանկանա, որ նրանք իրենց հարևանները լինեին), ՉԻԱՀ ունեցողների նկատմամբ (76.9%), այլ կրոնի ներկայացուցիչների նկատմամբ (56.6%) և հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ (37.0%):

Մեկ այլ հետազոտությամբ պարզվել է, որ 1,189 հարցվածների 71.5%-ը համարում է, որ պետությունը պետք է միջոցներ ձեռնարկի նույնասեռականներ

³⁴ ԵՄ-Հայաստան ասոցացման համաձայնագրի բանակցությունները: Աղբյուրը <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0128+0+DOC+XML+V0//EN>
³⁵ Իրավապաշտպանների վիճակը Հայաստանում, 2013 թ.: Աղբյուրը <http://hcav.am/en/publications/situation-of-human-rights-defenders-in-armenia/>
³⁶ World Value Survey Database 2010-2014, Retrieved from <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

րի դեմ «պայքարի» ուղղությամբ:³⁷ Նույնասեռականության հասարակական ընկալումների վերաբերյալ վերջին հետազոտություններից մեկի տվյալներով,³⁸ առողջապահական ոլորտի մասնագետների, իրավաբանների և մանկավարժների մեծամասնությունը (համապատասխանաբար 53, 48 և 38 տոկոսը³⁹) նույնասեռականությունը համարում է հիվանդություն: Իշխանությունները չեն իրականացնում ԼԳԲՏԻ անձանց մասնակցությամբ արձանագրվող դեպքերի վստահելի քննություն. այս դիրքորոշումը հատկապես ակնհայտ դարձավ 2012 թվականին, երբ ռումբ պայթեցվեց նույնասեռականների նկատմամբ բարյացկամ տրամադրված (անգլ.՝ «gay-friendly») սրճարանում:⁴⁰ Ռումբի պայթեցման մեղավորները սկզբում ձեռբակալվեցին, սակայն ավելի ուշ ազատ արձակվեցին, և քաղաքական վերնախավի տարբեր խմբավորումների ազդեցության ներքո նրանց վրայից հանվեց մեղադրանքը: ՄԻԱՎ-ով ապրող անձինք, թմրադեղեր օգտագործողները և սեռական աշխատանք կատարողները խտրականության են ենթարկվում առողջապահական ծառայությունների մատուցման և իրավական պաշտպանության ոլորտներում, քանի որ առկա են սխալական պատկերացումներ և ոչ բավարար իրազեկություն հիվանդության փոխանցման անհնարինության մասին:

Թեպետ օրենսդրությամբ նախատեսվում են տղամարդկանց և կանանց հավասար իրավունքները, գենդերային խտրականությունն առկա է կյանքի բոլոր ոլորտներում: Կանայք հաճախ շարունակում են ոչ բավարար չափով ներկայացված լինել ղեկավար պաշտոններում: Մասնագիտական կյանքում կանայք հաճախ չեն ստանում նույն հնարավորությունները, ինչ տղամարդիկ: Հրատապ խնդիրներից են պտղի սեռով պայմանավորված՝ հղիության արհեստական ընդհատումները⁴¹ և խտրականությունը սեռական բռնության և կենցաղային բռնության զոհերի նկատմամբ:

Մասնագիտական որոշ ոլորտներում արձանագրվում են կրոնական համոզմունքներով պայմանավորված՝ աշխատանքից հեռացման, աշխատանքի չընդունելու, զբաղվածության արգելքներ կիրառելու և այլ խոչընդոտներ առաջացնելու դեպքեր: Դպրոցներում լայն տարածում են գտել այնպիսի հիմնախնդիրներ, ինչպիսիք են այլ կրոնի հետևորդ աշակերտների նկատմամբ

³⁷ ԼԳԲՏ անձանց հանդեպ հանրային վերաբերմունքը Երևան, Գյումրի և Վանաձոր քաղաքներում: «Սոցիոսկոպ» հասարակական ուսումնասիրությունների և խորհրդատվության կենտրոն» և «Հանրային տեղեկատվություն և գիտելիքի կարիք» ՀԿ, 2011 թ.:

Աղբյուրը՝ <http://www.pinkarmenia.org/publication/lgbtsurveyen.pdf>

³⁸ Armenian Helping Professionals About Homosexuality and LGBT Community, Yegea Publications, Lusine Karamyanyan, 2013.

³⁹ Օգտագործվել է հետազոտության որակական և քանակական մեթոդների համադրությունը: Հետազոտությունն իրականացվել է բազմափուլ կլաստերային ընտրանքի մեթոդով: Ընդհանուր ընտրանքը ներառել է 500 հարցվողներ, որոնցից 255-ը՝ Երևանում, իսկ 245-ը՝ մարզերում: Հարցվողների 37%-ը ներկայացրել է առողջապահության ոլորտը, 25%-ը եղել են իրավաբաններ, 20%-ը և 18%-ը համատասխանաբար մանկավարժներ և հոգեբաններ:

⁴⁰ Առավոտ, առցանց: Աղբյուրը՝ <http://www.aravot.am/2012/05/17/297457/>

⁴¹ 1990-ականներից սկսած Հայաստանում պտղի սեռով պայմանավորված արբորտներ կատարելու պատճառով արական և իգական սեռի նորածինների թվաքանակների հարաբերակցությունը 2012 թվականին կազմել է 1.14, մինչդեռ ստանդարտ ցուցանիշը տատանվում է 1.02-ից 1.06-ի միջակայքում (արական և իգական սեռի նորածինների թվաքանակների հարաբերակցությունը): 2060 թվականին լույս աշխարհ չեն գա մոտ 2,000 իգական սեռի նորածիններ: Մանրակրկիտ տեղեկությունների համար տե՛ս [http://www.unfpa.am/sites/default/files/Sex-selective abortions report Arm.pdf](http://www.unfpa.am/sites/default/files/Sex-selective%20abortions%20report%20Arm.pdf)

վատ վերաբերմունքը, տարբերակումը և կրոնական համոզմունքների մասին հարցապնդումները:

Կրթության, աշխատանքի⁴² և ժամանցի հնարավորությունները հոգեւոցիալական, մտավոր և ֆիզիկական հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար նախկինի պես սահմանափակ են: Պետությունը շարունակում է ձախողել հավասար հնարավորությունների, ողջամիտ հարմարությունների և համընդհանուր նախագծման սկզբունքների կատարումը: Խախտումների կապակցությամբ խախտված իրավունքի վերականգնման և պատասխանատվության մեխանիզմներ չեն գործարկվում:

Առաջարկություններ

- Ընդունել խտրականության դեմ պայքարի առանձին օրենսդրություն և արդյունավետ մեխանիզմ:
- Ընդունել կենցաղային բռնության մասին առանձին օրենք և ստեղծել կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց ուղղորդման համակարգ:
- Վավերացնել Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը:
- Ստեղծել ատելություն սերմանող խոսքը քրեականացնող և պետական պաշտոնյաների կողմից հոմոֆոբ հայտարարությունները բացառող համապարփակ համակարգ:
- Փոքրամասնությունների և խոցելի խմբերի ներկայացուցիչների իրավունքների վերաբերյալ ուսուցումներ կազմակերպել ոստիկանների, բժիշկների և այլ մասնագետների համար:

⁴² Աշխատանքային տարիքի, հաշմանդամություն ունեցող անձանց 91%-ը գործազուրկ է: Աղբյուրը՝ <http://disabilityarmenia.am/am/10/free.html>

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԸՆՏՐԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ընդհանուր իրավիճակը և օրենսդրական դաշտը

Ինչպես և նախկինում, պետական կառավարման համակարգի առավել խնդրահարույց ինստիտուտներից են ընտրությունները: Ընտրելու և ընտրվելու իրավունքն ինքնին առավել հաճախ խախտվող իրավունքներից է: Վիճարկելով 2008 թվականի նախագահական ընտրությունների արդյունքները, ընդդիմությունը կազմակերպել էր նստացույց, որը բռնի կերպով ցրվեց իշխանությունների կողմից, որի հետևանքով մահացավ 10 մարդ: Այդ իրադարձությունների քննությունը բավարար չափով վստահելի չէր, որևէ կերպ չնպաստեց ընտրությունների նկատմամբ հանրության վստահության վերականգնմանը, փոխարենը՝ ծառայեց միայն անպատժելիության արդեն իսկ գոյություն ունեցող մթնոլորտի ամրապնդմանը: Ձեռքն օգտագործած կամ հրամաններ տված անձանցից ոչ մեկը մինչ օրս չի հայտնաբերվել և չի պատժվել:

Այդ ժամանակից ի վեր Հայաստանում ևս մեկ անգամ անցկացվել են նախագահական, խորհրդարանական և տեղական ընտրություններ, որոնք բոլորը նպաստել են քաղաքացիական հասարակության կողմից վերջին 15 տարիներին դիտարկված և արձանագրված կոռուպացված գործելաոճի այնպիսի դրսևորումների ամրապնդմանը, ինչպիսիք են ընտրակաշառքը, ընտրողների, դիտորդների և վստահված անձանց նկատմամբ ճնշումները և ահաբեկումը, բազմակի և «կարուսելային» քվեարկությունը, ընտրատեղամասերում հանցագործների կողմից իրականացվող վերահսկողությունը և քվեատուփերի լցումումը:

Տեսականորեն հարկ է հիշատակել, որ 2011 թվականին ընդունված ընտրական օրենսգիրքը պարունակում է ազատ, արդար և լիովին ժողովրդավար ընտրությունների երաշխավորման նվազագույն հիմքերը, սակայն դրա կատարման հարցում քաղաքական կամքի պակասը հանգեցնում է առկա սովորածների խորամանկ օգտագործմամբ ընտրակեղծիքի քողարկմանը:

Թեպետ 2012 և 2013 թվականների ընտրությունները միջազգային հանրության կողմից որակվեցին որպես «քայլ դեպի առաջ», մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության կայացման խնդիրներով զբաղվող՝ քաղաքացիական հասարակության բազմաթիվ տեղական կառույցներ նշեցին, որ խախտումների բնույթը ժամանակի ընթացքում փոխվել է՝ բռնի և բացահայտ ահաբեկումից և ոտնձգություններից անցում կատարելով բազմակի քվեարկության և ընտրակաշառքի՝ ավելի խաղաղ մեթոդներին: Նախագահական ընտրություններում անբացատրելիորեն իր թեկնածությունը չառաջադրեց հիմնական ընդդիմադիր թեկնածուն: Ընդդիմադիր երկու այլ թեկնածուներ չառաջադրվեցին՝ դա պայմանավորելով ենթադրյալ ճնշումներով կամ ահաբեկումներով: Չնայած կեղծիքի և կեղծարարության մասին տարբեր անհատներից, կազմակերպություններից և զանգվածային լրատվամիջոցներից ստացված բազմաթիվ տեղեկություններին, իրավապահ մարմինները համարժեքորեն չեն քննում այդ տեղեկությունները և չեն հարուցում

քրեական գործեր: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ նշված մարմինները հետամուտ են լինում գործին, ակնհայտ է դառնում ահաբեկման մարտավարության կիրառությունը «աղմուկ բարձրացնողների» նկատմամբ, փոխարենը՝ օժանդակելով անօրինական գործունեությամբ զբաղվող անձանց:⁴³ Ելնելով բացասական հետևանքների մասին մտավախություններից, հանրությունն ընդհանուր առմամբ հակված չէ հաղորդումներ ներկայացնելու ընտրախախտումների վերաբերյալ:⁴⁴

Ընտրողների գրանցումը և ընտրացուցակները

Ընտրական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածը կարգավորում է ընտրացուցակները, որոնցում ինքնաբերաբար ներառվում է ընտրելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր քաղաքացի, ում անունը ներառված է Բնակչության պետական ռեգիստրում: Շատերը համարում են, որ ընտրացուցակը չափազանց ուռճացված է՝ պայմանավորված արտագաղթի բարձր ցուցանիշով, և որ քվեարկության օրվա ընթացքում ընտրացուցակը ծառայեցվում է ընտրությունները կեղծելու նպատակին: Չնայած ցուցակի վարման տեխնիկական գործընթացը բարելավելու ջանքերին, ընտրողների շրջանում դեռևս համընդհանուր անվստահություն կա ցուցակի անաչառության նկատմամբ: Ընտրացուցակների շահարկումն ակնհայտ էր 2013 թվականի նախագահական ընտրություններում՝ պայմանավորված բազմաթիվ անկախ փորձագետների և դիտարկող կազմակերպությունների արձանագրած տարօրինակ օրինաչափություններով, որոնց համաձայն Սերժ Սարգսյանի առավելությունն ակնհայտ էր այն տեղամասերում, որտեղ անհավանականորեն բարձր էր եղել ընտրություններին ընտրողների մասնակցության ցուցանիշը:⁴⁵ Դավկայում է քվեաթերթիկների զանգվածային լցումն և ընտրություններին ընտրողների մասնակցության ցուցանիշի ուռճացման մասին, որոնք հնարավոր չեղավ փաստերով ապացուցել, քանի որ ընտրական օրենսգրքի նորմերով արգելվում է ընտրությունից հետո ստորագրված ընտրացուցակների հրապարակումը: Ընտրական գործընթացի անաչառությունը հարցականի տակ առնվեց նաև ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ընտրությունների դիտորդական առաքելության կողմից:⁴⁶ Այնուամենայնիվ, քաղաքացիական հասարակությունը չունի վերոհիշյալ մտահոգությունը դիտարկելու և փարատելու արդյունավետ միջոցներ: Քաղաքացիական հասարակության տարբեր կազմակերպություն-

⁴³ Հետընտրական միջանկյալ զեկույց, 19-26-ը փետրվարի, 2013 թ., ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ և Մարդու իրավունքների ընտրադիտարկման առաքելություն, 2013 թ. մարտ:

Աղբյուրը՝ <http://www.osce.org/odihr/elections/99931>

⁴⁴ ՀՀ նախագահական ընտրությունը, 18-ը փետրվարի, 2013 թ., ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտարկման առաքելություն: Վերջնական զեկույց, ԵԱՀԿ, 2013 թ. մայիս:

Աղբյուրը՝ <http://www.osce.org/odihr/elections/101314>

⁴⁵ Արևելյան գործընկերության քաղաքացիական հասարակության ֆորումի Հայաստանի ազգային պլատֆորմի զեկույցը Հայաստանի 2013 թ. նախագահական ընտրությունների վերաբերյալ: Աղբյուրը՝ <http://www.eap-csf.eu/assets/files/Documents/ANP%20report%20on%20elections%202013.pdf>

⁴⁶ Հայաստանի Հանրապետության նախագահական ընտրությունը, 18-ը փետրվարի, 2013 թ., ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտարկման առաքելություն: Վերջնական զեկույց:

Աղբյուրը՝ <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>

ների հաշվարկներով, ընտրացուցակում ներառված են մոտ 500,000 անձինք, ովքեր ներկայումս բնակվում են Հայաստանից դուրս:

Վարչական ռեսուրսի օգտագործումը

Թե՛ նախընտրական քարոզչության, թե՛ քվեարկության օրվա ընթացքում վարչական ռեսուրսները լայնորեն չարաշահվում են դրանք վերահսկող իշխանությունների, հիմնականում՝ իշխող կուսակցության կողմից, հազվադեպ դեպքերում նաև քաղաքական այլ խմբակցությունների կողմից:⁴⁷ Վարչական ռեսուրսների չարաշահման ակնհայտ վկայությունն է օրենսդրության ընտրողական և հայեցողական կիրառությունը, իսկ մասամբ նաև վարչական մարմինների գործելակերպը:⁴⁸ Ընտրությունների տեղացի դիտորդները բացահայտել են, որ նախընտրական քարոզչության և քվեարկության օրվա ընթացքում իշխող կուսակցությունը վարչական ռեսուրսներն օգտագործել է քվեներ շահելու նպատակով, մինչդեռ ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների և այլ վարչական մարմինների ռեսուրսները ծառայեցվել են այդ չարաշահումը քողարկելու նպատակին:⁴⁹

Առաջարկություններ

- Փոփոխություններ կատարել ընտրական օրենսդրության մեջ՝ երաշխավորելով ընտրությունից հետո ընտրացուցակների հրապարակումը, որպեսզի սահմանափակվեն բազմակի քվեարկության և քվեատուփերի լցումն ան երևույթները, և որպեսզի ապահովվի քաղաքացիական հասարակության վերահսկողությունը գործընթացի նկատմամբ:
- Ապահովել ընտրությունների պատշաճ և թափանցիկ անցկացումը՝ տեսագրելով և ուղիղ եթերով հեռարձակելով քվեարկության գործընթացը երկրի տարածքում գտնվող բոլոր ընտրական տեղամասերում և դրանցից դուրս:
- Երաշխավորել ընտրախախտումների քննությունը և դատապարտումը՝ բարելավելով ընտրական հանձնաժողովներին, դատական և իրավապահ մարմիններին ներկայացվող բողոքների քննության ընթացակարգերը, և ընտրողներին և դիտորդական կազմակերպություններին վերապահելով ընտրական գործընթացի օրինականությունը վիճարկելու իրավունքը:
- Կանխել վարչական ռեսուրսների չարաշահումը՝ խստացնելով նախընտրական քարոզչության և քվեարկության գործընթացներում պետական պաշտոնյաների նկատմամբ գործող սահմանափակումները, վերացնե-

⁴⁷ Համատեղ վերջնական եզրակացությունը Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի վերաբերյալ, 2011 թ. մայիս: Աղբյուրը՝ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)032-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)032-e)

⁴⁸ Հայաստանի Հանրապետության նախագահական ընտրությունը, 18-ը փետրվարի, 2013 թ., ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտարկման առաքելություն: Վերջնական զեկույց, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, 2013 թ. մայիս: Աղբյուրը՝ <http://www.osce.org/odihr/elections/101314>

⁴⁹ 2012 թվականի մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունները դիտարկող առաքելության զեկույցը, Հելսինկյան Քաղաքացիական Ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ, 2012 թ.: Աղբյուրը՝ <http://hcav.am/wp-content/uploads/2012/08/Elections-report-final-May-2012-Eng1.pdf>

լով դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունների և առաքելությունների համար նախատեսված էլեկտրոնային քվեարկության մեխանիզմները, պատասխանատվության մեխանիզմները ներդնելով վարչական ռեսուրսների չարաշահման և ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընտրական օրենսգրքի խախտումների դեպքերի համար:

- Տեսագրման և առցանց հեռարձակման միջոցով ապահովել ընտրական գործընթացի թափանցիկությունը:

ARMENIA

Joint submission by a Group of Civil Society Organizations¹ to the UN Human Rights Council 21st Session of the Universal Periodic Review

June 2014

Volume I

This is a joint submission by a coalition of civil society actors with extensive experience in monitoring, documenting, and reporting human rights violations in Armenia. The report covers the following areas: **administration of justice and rule of law; right to life; right to be free from torture; right to liberty; freedom of assembly; freedom of thought; freedom of opinion and media; non-discrimination and the right to vote.** The report is prepared following broad consultations with all of the organizations, and is based on the first-hand data collected by as a result of their

¹ A.D.Sakharov Armenian Human Rights Protection Center NGO; Agate Center for Women with Special Needs; Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation; Armavir Development Center; Armenian Association of Women with University Education; Boundaries of Our Rights NGO; Center for Rights Development NGO; Collaboration for Democracy Centre; Committee to Protect Freedom of Expression; Goris Press Club; Helsinki Citizens' Assembly–Vanadzor; Helsinki Committee of Armenia Human Rights Defender NGO; Journalists' Club Asparez; Khoran Ard Intellectual Centre NGO; New Generation Humanitarian NGO; Open Society Foundations–Armenia; Parliament Monitoring/Mandate Informative-NGO; Protection of Rights without Borders NGO; Public Information and Need of Knowledge NGO; Rule of Law Human Rights NGO; Society Without Violence NGO; Transparency International Anticorruption Center; Unison NGO for Support of People with Special Needs; Women's Resource Center NGO; Women's Support Center NGO; and We Plus Social NGO.

monitoring and right protection work. Preparation of the report was supported and coordinated by **Open Society Foundations – Armenia**.

Contact Persons

Maria Aghajanyan
Senior Program Coordinator
Open Society Foundations – Armenia
E-mail: maria@osi.am

Karine Ghazaryan
Program Coordinator
Open Society Foundations – Armenia
E-mail: karine@osi.am

CONTENT

Introduction	2
Administration/Access To Justice And The Rule of Law	4
Right to Life	8
Right to Be Free From Torture And Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment	9
Right To Liberty	11
Freedom of Assembly	12
Freedom of Thought, Conscience And Religion	14
The Right To Freedom of Opinion And Media	16
The Right To Non-Discrimination	18
Elections, Right To Vote	20

Introduction

This submission by a group of civil society organizations summarizes their assessment on the state of human rights in Armenia, following the first cycle of the UPR review. Five years ago, during the previous review, Armenia was in the midst of a political and human rights crisis caused by fraudulent elections and deadly post-election violence. Since then, neither the electoral fraud, nor the deaths of ten protesters during the dispersal of a peaceful demonstration and the abuse of rights of hundreds of demonstrators have been properly investigated. Indeed, many of the detained individuals were imprisoned for political reasons². Furthermore, the individuals convicted for their political views were released only by an act of amnesty, not the due judicial process.

The last three years were marked with a hope that a declared direction towards signing the Association Agreement with EU would provide mechanisms, leverages and tools to curb corruption and oligarchic rule by strengthening democratic governance along with institutions for protecting human rights. President Serzh Sargsyan's decision to join the Customs Union with Russia, Kazakhstan and Belarus instead of initiating the Association Agreement, not only put an end to any democratic advancement, but also demonstrated the depth of the autocratic and unaccountable nature of governance in Armenia. Moreover, it set into motion a set of far reaching economic and political processes as profound as a revision of the constitution, in a atmosphere of complete alienation from the public.

The legislative and policy frameworks for the protection of human rights are insufficient, as civil society lacks effective mechanisms to influence the policymaking process. The state does not have a comprehensive national plan or policy for the prevention of torture and inhuman or degrading treatment or punishment. While the National Strategy for Protection of Human Rights went into force in 2012 and its action plan was adopted in 2014, recommendations from NGOs were largely disregarded.

Six months after Armenia's first review under UPR, and due to pressure from civil society, the government formed a working group for UPR implementation. The working group organized several roundtables to discuss with stakeholders the outstanding recommendations and their implementation. Unfortunately, the process was an imitation, rather a true attempt to follow up on the recommendations, as it failed to address the most urgent and important issues. Among the issues left unaddressed was the provision for an independent and credible investigation into the 10 deaths following the events of March 1, 2008, ensuring that allegations of ill-treatment of persons detained by police are investigated and perpetrators held accountable, or the adoption of a standalone Law on Domestic Violence. We believe

² The implementation by Armenia of Assembly Resolutions 1609 (2008) and 1620 (2008). Retrieved from <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12070&Language=EN>
The last political prisoner connected with the events of 1 March 2008, Nikol Pashinyan, was released on 27 May 2011.

that the government did not perceive the UPR process as an opportunity for structural change, but rather approached it solely from a technocratic law-changing perspective. As a result, no real and practical changes have been registered in the realm of rights and freedoms.

ADMINISTRATION/ACCESS TO JUSTICE AND THE RULE OF LAW

Overview and Legislative Framework

According to Transparency International's Global Corruption Barometer, 67% of Armenians view the judiciary as corrupt or extremely corrupt³. Despite numerous donor-funded reforms in this area, the situation with access to justice remains problematic. The new Legal and Judicial Reform Program of 2012 -2016 fails to substantiate the reasoning behind its choice of priority areas. It also lacks an assessment on the implementation of past strategies, and largely disregards commitments to secure access to justice and the rule of law. Adoption of a new Criminal Procedure Code (CPC) is imperative, particularly following the violent events of the 2008 presidential elections, which have yet to see a credible investigation and which demonstrate a complete failure of the justice system to ensure a fair trial. Although the CPC was drafted and widely discussed with stakeholders, its adoption is still pending at the National Assembly and still contains problematic provisions. The following issues are of particular concern: the judicial deposition of confessional testimony; the procedure for arrests or alternative means of restraint for persons accused of grave and particularly grave crimes; the provisions, according to which a private party can apply to the Court of Cassation only with the aid of a licensed attorney.

Establishment of an Independent Judiciary

The lack of judicial independence is demonstrated through various controlling practices and legislative loopholes. The president has discretionary power to influence the process of judicial appointments, disciplinary sanctions, and the termination of judicial powers, with few checks and balances. Although the Justice Council proposes the list of judge candidates, it has only recommendatory and no actual decision-making power. The president has the power to choose from a list of "candidates acceptable to him" for appointments⁴ and promotions⁵. The candidates not selected by the President are disqualified and have to start the process anew⁶.

The lack of judicial independence is also manifested in the established practice of consultations among the judges with colleagues from the same court or the Court of Cassation⁷. The RA Human Rights Defender's ad-hoc report on access to justice⁸

³ Transparency International, Global Corruption Barometer Armenia-2013. Retrieved from <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=armenia>

⁴ Article 117 of the Judicial Code

⁵ Articles 137(9) and 138(8) of the Judicial Code

⁶ Article 123 (10)

⁷ American Bar Association, Judicial Reform Index Armenia, Volume IV, December 2012

⁸ The Armenian Human Rights Defender's Ad-hoc Report on the Right to Fair Trial. Retrieved from <http://ombuds.am/library/library/page/101/type/3>

confirmed this practice, and identified a pay scale for bribes for the first instance courts, appeal courts, and cassation courts.

The existing legal grounds and the practice of imposing disciplinary measures for both procedural and substantial breaches of the Law has a constraining effect on judges, and does not correspond to international standards. The decisions on subjecting a judge to disciplinary action, including decisions on terminating the powers of a judge⁹ are not subject to an appeal process of any kind, whether administratively or through courts. This practice strips judges of the possibility to appeal, and is a serious threat to the independence of judges against executive power.

Recommendations

- Remove the President's discretionary power in endorsing the list of judges from the Judicial Code; the list proposed by the Justice Council should be deemed as final and the President's signature should simply be a matter of protocol.
- Ensure internal independence in adjudication by removing the pressure placed on first instance courts by the Court of Cassation.
- Modify the grounds for disciplinary liability of judges by establishing clear and precisely defined criteria, in compliance with well-recognized international standards and best practice, including an appeal procedure.
- Abolish depositions of defendant confessional testimonies during criminal proceedings
- Provide effective access to the Court of Cassation, so that private parties of criminal or administrative cases are able to bring complaints to the Court of Cassation without a licensed attorney.

Independence of Courts and Equality of Arms in Trial

The courts routinely violate the principle of equality of arms specifically in cases when one of the parties is a government entity. Despite the government's commitment under

⁹ As defined by Article 157 (1) of the Judicial Code, the Justice Council, after considering the matter related to the disciplinary liability of a judge, may apply any of the following types of disciplinary sanctions against the judge:

1) Warning—this is applied for a disciplinary offence that the Justice Council considers an offence of the least gravity, unless the judge has another pending sanction;

2) Reprimand – this shall be combined with depriving the judge of 25% of his salary for a six-month period;

3) Severe reprimand – this shall be combined with depriving the judge of 25% of his salary for a one-year period; or

4) Filing a motion requesting the President of the Republic to terminate the judge's powers.

This is applied if the grave disciplinary offence or the regular disciplinary offences committed by the judge renders him incompatible with the judge position.

UPR¹⁰ to address this issue, the tradition of a strong prosecutorial dominance persists, resulting in undue interference on the administration of justice. Prosecutorial influence is manifested in the subjective administration of criminal justice, with only 2% of verdicts resulting in a full or partial acquittal during 2012. This influence is further proven by the fact that, in 2013, out of 3,172 motions for detention filed by the prosecution, some 3,011 (94.9%) were granted. Moreover, bail was requested by attorneys as an alternative to detention in 576 cases and only 129 of these requests (22.4%) were granted¹¹.

Recommendation

- Eliminate conflict of interest by introducing a procedure to resolve possible conflicts between the judiciary and the prosecution.

Effective Investigation of the Murders on 1 March 2008

There has not been any effective and comprehensive investigation into the disproportionate use of force by the police¹² leading to the murders of at least ten individuals and injuring over 130 others on 1 March 2008¹³. The problem was raised during the first round of the Universal Periodic Review, and the Armenian Government approved the relevant recommendations.¹⁴ Still, in the absence of an investigation, those responsible for the numerous human rights violations and the ten deaths have not been identified or punished, and no adequate reparation has been provided to relatives of the deceased individuals.

Recommendation

- Carry out a complete, thorough, and effective investigation into the murders on 1 March 2008, punish perpetrators, and provide adequate reparation.

¹⁰ See the Report of the UPR Working Group dated 6 July 2010, paragraphs 94.16 and 94.17. Retrieved from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/149/42/PDF/G1014942.pdf?OpenElement>

¹¹ In this context, the influence of prosecution bodies on courts in criminal cases is further proven by the fact that, in 2013, 3,172 motions were filed for detention to be imposed as a preventive measure, and 3,011 of them (94.9%) were granted, while bail was requested as an alternative to detention in 576 cases, and only 129 of those motions (22.4%) were granted. For details, see the Report on the Comparative Statistical Analysis of the Activities of the Republic of Armenia Courts in 2012-2013, 2014. Retrieved from http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf

¹² Amnesty International Report 2011: The State of the World's Human Rights. Retrieved from http://files.amnesty.org/air11/air_2011_full_en.pdf

¹³ Report by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Armenia from 18 to 21 January 2011. Retrieved from <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1784273>

¹⁴ See the Report of the UPR Working Group dated 6 July 2010, paragraph 93.27. Retrieved from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/149/42/PDF/G1014942.pdf?OpenElement>

See also the Mid-Term Implementation Assessment on the implementation of the UPR recommendations by Armenia, Geneva, 25 March 2013, p. 101. Retrieved from <http://www.upr-info.org/followup/assessments/session21/armenia/MIA-Armenia.pdf>

Access to Justice for Vulnerable Groups | Free Legal Aid

Free legal aid is provided through the Office of the Public Defender (OPD) of the Chamber of Advocates. At the same time, in 2012, the Republic of Armenia Law on Advocacy was amended, significantly expanding the scope of persons entitled to free legal aid in Armenia (currently, 12 categories of persons). Under a system of limited competition and a heavy workload, securing quality legal aid is unrealistic.¹⁵

Access to justice is particularly problematic for drug users, people with psychosocial disabilities, and members of the LGBTI community, as confirmed by HCAV's monitoring¹⁶ conducted in three regions and the capital,. These individuals generally lack access to lawyers and they are assigned ad hoc public defenders, often at the last minute, which puts into question quality defense. These groups also face challenges to the protection of their rights during court hearings, as judges do not take into account the specificities and sensitivities of such cases.

Recommendations

- Amend the Law on Free Legal Aid in order to increase capacity and access to free legal aid.
- Ensure that education and training courses for judges include a special focus on the rights of vulnerable groups.

¹⁵ See the Survey on the Needs of Public Defenders and the Office of the Public Defender, Protection of Rights without Borders NGO, 2013. Retrieved from http://www.prwb.am/sites/default/files/Hanrayin_pashtpanneri_ev_hanrayin_pashtpani_grasenyaki_kariqn_ery.pdf

See also the Quality and Effectiveness of the Implementation of the Right to Defense in the Context of Public Defense, "Protection of Rights without Borders" NGO, 2013. Retrieved from <http://www.prwb.am/sites/default/files/Պաշտպանության իրավունքի իրագրման որակն ու արդյունավետությունը հանրային պաշտպանության համատեքստում.pdf>

¹⁶ The Report on Access to Justice for Drug Users: based on assessment of criminal cases in Lori, Shirak, Tavush and Yerevan, Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor, 2013. Retrieved from http://hcav.am/wp-content/uploads/2013/07/tmramijoc_book-5.pdf

RIGHT TO LIFE

Overview and Legislative Framework

Legislation guaranteeing the right to life complies with international standards, however, their implementation is problematic. The main problem is the lack of regulation, policy, or mechanism stipulating state liability for the death of persons under state responsibility.

Closed and Semi-Closed Institutions

There are no comprehensive, independent, and effective investigations into cases when persons die in penitentiary institutions, psycho-neurological medical institutions or in the armed forces. Investigations into these deaths are often not initiated, or are discontinued due to a lack of *corpus delicti*. For the period of 2011- 2013 the following death statistic exist: 78 deaths in penitentiaries due to disease and suicides; 141 deaths in neurological-psychiatric institutions due to somatic illnesses; 120 deaths in armed forces with a high rate of suicides or due to health problems¹⁷. Investigations of deaths in closed or semi-closed institutions carried out by the prosecution are incomprehensive, and ineffective. Health checks initially deem conscripts fit for army service, but after some months, they die in the army, usually because of cardiovascular disease or because of failure to receive appropriate health care. No information is available about whether health problems causing deaths in the army were present before conscription or acquired during service.¹⁸

Recommendation

- Carry out effective investigation of each violation of right to life and bring those responsible to account.
- Adopt legislative provisions stipulating state liability for deaths of persons under the responsibility of the State, in the newly developed Criminal Procedure Code, and in the Criminal Code currently being developed.

¹⁷ Resulting from the following as per official data - violations of the ceasefire (28 cases), violations of the statutes (10 cases), violations of security rules (8 cases), accidents (28 cases), health problems (12 cases), intentional murders (3 cases), suicides (29 cases), neglect in service (1 case), and the reason for one death remained unknown to the public. Retrieved from <http://hcav.am/publications/մարդու-իրավունքները-վիճակը-հի-գիւլած/> , <http://hcav.am/publications/տեղեկանք-2013-թ-գիւլած-ուժերու-մահացու/>

¹⁸ See the Report on Ensuring Right to Life in the RA after Abolition of Death Penalty, Helsinki Citizens' Assembly Vanadzor, 2012. Retrieved from http://hcav.am/wp-content/uploads/2012/09/kyanqi_iravunq_h_A5.pdf

RIGHT TO BE FREE FROM TORTURE AND CRUEL, INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT

Overview and Legislative Framework

The problem of torture was highlighted in the previous UPR review as an urgent issue needing to be addressed from multiple perspectives, in the incompatibility with the definition of torture to international standards, in bringing perpetrators to justice, and in the use of evidence obtained through torture in courts. In reality, there has been no improvement in the situation, both legislatively and in practice. While, a new Criminal Code is being developed, which should address this issue of torture definition, the process is being carried out largely behind closed doors.

The definition of torture as stipulated by Criminal Code (articles 119 and 341) does not correspond to the definition of Article 1 of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Specifically, the definition does not allow for public officials to be held accountable for direct involvement in acts of torture, cruel, inhumane or degrading treatment or punishment. Furthermore, it does not prescribe accountability “at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity” as stipulated by the UN Convention. This loophole results in the prosecution of torture perpetrators under other articles, milder punishments, and results in a heightened atmosphere of impunity.

Police Detention Centers and Penal Institutions

The current definition of torture in Armenian legislation does not allow for the prosecution of public officials. According to official data, in 2013, the Special Investigative Service (SIS) investigated 114 cases for exceeding official authorities through violence, use of weapon or special measures¹⁹. In only 19 of these cases, criminal proceedings were initiated, and 10 of the 19 cases were subsequently discontinued.

The Group of Public Observers Monitoring the Places for Holding Arrested Persons of RA in the Police System of Armenia (Police monitoring group) reports that torture is used to coerce self-incriminating evidence in the investigation rooms, which remain off limits for any civil society monitoring. This data is acquired by them based on their regular and ad-hoc visits to police detention facilities. According to HCA²⁰, victims of ill treatment and torture are reluctant to file an application because of a fear of pressure or a lack of trust in the credibility of investigations. In cases when an application is filed, the case is either not initiated or is discontinued because of a lack of evidence.

¹⁹ Article 309 (2) of RA Criminal Code

²⁰ Treatment of Detained Persons in Police Departments, Helsinki Committee of Armenia, 2013. Retrieved from <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/04/zekuyc-2013Engl.pdf>

There is also no effective investigation into torture allegations made in the courtroom, as self-incriminating evidence continues to be used during trial. Meanwhile, the Police monitoring group has reported an alarming statistic of bodily injuries of detainees for 2013. Of the 719 arrested in Yerevan, 236(32.8%) were admitted with bodily injuries. Similarly, of the 712 arrested in the regions, 88(12.36%) were also admitted with bodily injuries.

Overcrowding of penal institutions remains a big problem. Indeed, the situation in some penal institutions qualifies as torture by the CPT²¹. The Armenian government plans to address this situation by building four new establishments over the course of 10 years, partly in order to relieve the existing ones²². Moreover, the introduction of probation as an alternative to imprisonment is currently being discussed. On the one hand the government is developing alternatives to imprisonment, and on the other, enhancing and enlarging penitentiary establishments, indicating that incarceration will remain a priority measure of restraint.

According to a study²³ conducted by HCA, isolation in a cell and beating with batons are the most common ways of punishment for inmates. The same study reveals systemic corruption and the prevalence of hierarchic relationships in penal institutions.

Recommendations

- Provide criminal liability for torture in line with Article 1 of the UN Convention against Torture.
- Open investigator's rooms of the police for civic oversight.
- Carry out a full and impartial investigation into all torture allegations and punish the perpetrators.
- Safeguard the transparency and accountability of the appointment process for the Head of Probation Service and its activities.
- Improve conditions of places of detentions in accordance with CPT standards and make efficient use of alternatives to imprisonment.

²¹ Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 21 May 2010. Retrieved from <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.pdf>

²² "Response of the Armenian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Armenia from 5 to 7 December 2011. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). October 3, 2012. Retrieved from <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2012-24-inf-eng.htm>

²³ Imprisonment or Torment? Life in Penal Institutions, Helsinki Committee of Armenia 2013, Retrieved from <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/12/zekuyc-2014Eng-2.pdf>

RIGHT TO LIBERTY

Overview and Legislative Framework

Article 16 of the Republic of Armenia Constitution clearly sets the legal grounds for restricting the right to liberty and security of a person. However, the implementation of these provisions is problematic and results in rights violations.

The Armenian legislation provides no safeguards for the protection of persons imprisoned under administrative procedures. While the Code of Administrative Offences contains provisions on administrative apprehension, it is often abused in practice through the arbitrary restriction of liberty.²⁴

Arbitrary Detention and Arrest

Civil society data reveals that often activists are called to the police station without an appropriate summons, and are later subject to administrative penalties. The use of detention during the investigation of crimes in the military is particularly problematic. The investigatory service under the Ministry of Defense works closely with military commanders and uses detention and isolation of servicemen to extort self-incriminating evidence from servicemen. In three cases involving violations of the right to life in the army, HCAV revealed that during an investigation seven witnesses were unlawfully deprived of liberty for a period of 1-3 months.

The authorities also impose detention to neutralize their political opponents or individuals that criticize the government. Starting October 31st 2013, Shant Harutyunyan, leader of the “Tseghakron” Party, went on a sit-in strike at Freedom Square in Yerevan. When he and his allies organized a march to the presidential office, provocateurs incited clashes and 20 of the participants were arrested.²⁵ Currently 14 of them are under detention, and it is clear that they are the targets of political persecution as their pre-trial detention is continuously extended without sufficient grounds. They face fabricated charges of “exerting violence against a representative of government,” although evidence of such conduct has yet to be presented.

Recommendations

- Establish in legislation and in practice the right to an effective remedy in court and other state bodies every time the right to liberty is violated.
- Eliminate abuse of administrative apprehension and detention as a measure of restraint, particularly for politically sensitive cases.
- Stop arbitrary isolation of military servicemen during pre-trial investigation for extortion of evidence.

²⁴ Republic of Armenia Code of Administrative Offences, Articles 182, 185, and 267.

²⁵ Clashes in downtown Yerevan; many citizens were apprehended to the Police. Retrieved from <http://www.azatutyun.am/content/article/25159068.html>

FREEDOM OF ASSEMBLY

Overview and Legislative Framework

The Law on Freedom of Assembly is in line with international standards, however its implementation is marred with numerous restrictions. Often, during peaceful assemblies, there is violence against demonstrators and journalists, and unlawful apprehension by police, followed by administrative charges and proceedings against demonstrators.

Freedom of Peaceful Assembly

With the adoption of the new law in 2011, there has been a positive development in a decrease in the number of rejections of assembly notifications. In 2012, 10% of the notifications regarding assemblies were returned for failing to meet the technical requirements – mostly the requirement to give a 7 day notice. In 2013, the number of notifications about assemblies, as well as the number of actual assemblies increased sharply. Although there have been few official decisions on restricting assemblies and rallies, the police regularly use force to impose arbitrary restrictions, stating that an assembly is “not authorized”.²⁶ In the same context, the police deny basic amenities for holding assemblies, such as installation of tents for long-term protests.

The restrictions imposed on the right to freedom of assembly during 2013 and unlawful police conduct against peaceful demonstrators peaked on 2 December 2013 – the day when Russia’s President Vladimir Putin visited Armenia. On that day, 110 demonstrators, including journalists and minors, were unlawfully and violently apprehended and sent to eight police stations throughout Yerevan.

Notifications about assemblies in Yerevan	2010	2011	2012	2013
Notification acknowledged	38	19	77	241
Amendments/restrictions to the venue or the route	46	55	3	20
Prohibition	3	0	0	0
Return for noncompliance with law		0	12	3
Cancellation by the organizer	1	2	9	0
Total	88	76	101	264

During the period of 2010 – 2014 a number of film screenings were prohibited or denied space to be screened: Specifically the films “Choice” and “Armenia’s Lost

²⁶ The Law requires a notification rather than an authorization of an event involving more than 100 participants.

Spring” about the 2008 presidential elections; “Parada”, a film on LGBT issues; and Lars von Trier’s film Nymphomaniac. Moreover, the organizations “Asparez Journalists’ Club” and HCAV were attacked for providing space for the screening of Azerbaijani films in April 2012.

Recommendations

- Shorten the 7-day notification requirement prior to an assembly to set a reasonable framework for notification of an event.
- Stop police interference and obstruction of peaceful assemblies under the pretense of “not authorized” events.
- Conduct impartial and transparent investigations of incidents where freedom of assembly has been restricted and police has used force; identify and prosecute police officers for excessive use of force, provide effective remedies to the victims.

FREEDOM OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION

Overview and Legislative Framework

The current Law on Religious Organizations does not conform to the RA Constitution, to international commitments on human rights, and to the case law of the European Court of Human Rights. The Ministry of Justice is drafting a new law, but the draft has not been made publicly available. Both local civil society and the Venice Commission negatively assessed the two previous drafts that were prepared by the government²⁷.

Limitations of the freedom of thought, conscience, and religion

The secularity of education²⁸ is violated through the mandatory subjects of History of the Armenian Church and Christian Education, which serves to indoctrinate students with the beliefs of the Armenian Apostolic Church. The Church, through its Center for Christian Education, has an exclusive mandate for teaching and developing the curriculum for these subjects, which is anti-constitutional and prohibited by Article 2 of Protocol 1 of the European Convention of Human Rights. Attendance of religious classes is mandatory, also in violation of the Convention.

Several published surveys²⁹ and reports indicate that schools and kindergartens are commonly used for religious propaganda and prayers services. The History of Armenian Church textbook teaches theology, rather than its history, labeling protestant organizations as a “danger to the Armenian nation”. Moreover, teachers from denominations other than the Apostolic Church are arbitrarily fired from their jobs, allegedly for engaging in religious propaganda. Under the newly adopted “Program against Vicious Street Morals” the Ministry of Defense and the Apostolic Church will “work individually with the representatives of explicit members of destructive religious movements and subcultures” in schools and army units.³⁰

²⁷ The main problems of current draft are the following: any preaching can be easily defined as “soul hunting”, which is criminalized; Armenian Apostolic Church (AAA) is given a special status; high threshold and procedure for registration of religious organizations; lack of provisions safeguarding the right to religion or faith to everyone regardless of citizenship, and others.

²⁸ Article 4(3) of Law on Education of the RA stipulates guarantees for secular nature of the education.

²⁹ Analysis of the content of school textbooks of the history of the Armenian Church and their impact on the young generation, H. Hovhannisyanyan, A. Davtyan, and S. Mkrtchyan, 2013

Issues of Religious Education at Public Schools of the Republic of Armenia, Stepan Danielyan, Ara Ghazaryan, Hovhannes Hovhannisyanyan, Arthur Avtandilyan, 2012

Religious Tolerance in Armenia, Stepan Danielyan, Vladimir Vardanyan, and Arthur Avtandilyan, ISBN 978-92-9235-846-4, 2009

³⁰ On 26 April, a Practical and Theoretical Conference on the theme of “Destructive Beliefs and Vicious Street Morals as a Threat to Defense Capability” was carried out in the auditorium of the Administrative Building of the Ministry of Defense. During the conference, Minister of Defense Seyran Ohanyan declared: “We are simply obliged to conceive the coverage of destructive faiths and subcultures, and especially their consequences for their followers and other soldiers... One should not live by the dictate of faiths and criminal beliefs, but rather, believe in one’s fatherland and the Armenian Apostolic Church...”

Hate speech is widespread in TV and media outlets. Most TV channels deliberately cut the comments made by representatives of other religions and portray them in negative tones. There have been cases when public officials have made statements discrediting denominations other than the Apostolic Church without any repercussions.

Recommendations

- Resolve the problematic issues in the current Law on Religious Organizations, specifically on the issue of the dominance of the Armenian Apostolic Church, the high threshold for registration of organizations and the labeling of preaching as “soul hunting”, along with its criminalization; conduct broad consultations on the new draft law.
- Preclude preaching in public schools and kindergartens by teachers and/or representatives of any religion or church.
- Address the propaganda and hate speech against other religions and beliefs, and hold perpetrators accountable.

THE RIGHT TO FREEDOM OF OPINION AND MEDIA

Overview and Legislative Framework

The media legislation mostly complies with international standards, with the exception of the Law on Television and the Radio. The current broadcast law, last modified in 2010, still raises many legitimate concerns; it is an obstacle to the liberalization of the broadcasting sector, the development of competition, as well as to the diversity of television programming. The broadcast legislation does not guarantee the independence of the national regulator. Moreover, legislative processes that were aimed at improving the broadcast legislation have been halted for four years.

Media ownership is not transparent; there is no law requiring the disclosure of information on media ownership. The main shareholders of television companies are representatives of either the political elite or large businesses, which leads to full control of broadcast media.

In 2014, National Assembly proposed a draft law on addressing the use of pseudonyms (“fakes”) in social media. The draft attempts to prescribe legal punishment mechanisms for social media content that contains defamation. Experts have already highlighted a number of risks with the draft, such as already existing legal mechanisms of the protection from defamation, and possible conceptual confusion, designed to further control the field and allow for an unbalanced protection of the freedom of expression.

The Right to Freedom of Opinion

Changes in the broadcast legislation are not in line with the country’s international commitments aimed at ensuring diversity of broadcast media, and proper implementation of the digital switchover.

The digital switchover process is not transparent and contains risks of corruption. The digitalization licenses granted in December of 2010 under the current legislation are valid for 10 years. These licenses were granted through a tender conducted by a problematic regulatory body with a complete lack of transparency, no clear licensing criteria and no guarantees of fair competition.

Although the legislation prohibits censorship in Armenia, latent censorship is systemic throughout the broadcasting sphere. Violation of the rights of journalists and media especially increased during the elections and post-election periods. There have been no effective and credible investigations into the cases of attacks on journalists.³¹ The

³¹ Annual Report 2013 on the Situation of Freedom of Speech and Violations of Rights of Journalists and Media in Armenia, Committee to Protect Freedom of Expression. Retrieved from <http://khosq.am/en/reports/annual-report-2013/>

following table shows the violations of rights of media and journalists in Armenia during 2010-2013.³²

Types of Violations	2010	2011	2012	2013
Physical violence against journalists	9	5	4	10
Pressure on the mass media and their staff	19	49	37	57
Violations of the right to receive and impart information	18	7	23	10

As a result of amendments in the RA legislation on May 18, 2010, slander and offence were decriminalized, and moral damage compensation penalty sizes were legislatively introduced (offence - up to 1 million AMD/1800 EUR slander - up to 2 million AMD/3600 EUR). Slander and offence court cases against journalists and media decreased in 2012 to 18, compared with 37 in the previous year. However, this number again increased to 26 in 2013.³³ The amount of compensation prescribed by law for slander and offence is too high, and many use it as a pressure tool against the mass media.

Recommendations

- Amend the Law on TV and Radio to ensure transparency of media ownership, a transition to a simplified licensing procedure, transparency and fairness of tenders, and independence of the national regulator through reforms of the member selection and appointment process.
- Ensure transparency of the digital switchover by informing the public about the most important technical, financial, and social problems and their solutions.
- Reform Article 1087.1 of the Civil Code with a view to preventing its potential use as a pressure tool against the mass media, namely by considerably reducing the cap on the amount of compensation for slander and offence.
- Carry out a full and impartial investigation into attacks against journalists, issuing a public report on the results of each investigation.

³² 2010, 2011, 2012, and 2013 annual reports on the freedom of expression in Armenia and violations of the rights of journalists and the mass media. Committee to Protect Freedom of Expression, Retrieved from <http://khosq.am/en/reports/>

³³ Report on the Monitoring of Court Cases of Defamation and Insults with the Involvement of the Mass Media, 2013, Committee to Protect Freedom of Expression. Retrieved from <http://khosq.am/en/monitorings/monitoring-of-libel-and-insult-cases-against-the-media/>

THE RIGHT TO NON-DISCRIMINATION

Overview and Legislative Framework

Armenia has ratified most of the international legal instruments, including Protocol No12 of the ECHR, however, legal provisions on non-discrimination are scattered throughout various pieces of legislation and do not create a comprehensive framework for protection. Meanwhile, there is widespread societal and institutional discrimination, intolerance and harassment, victimization and stigmatization of certain groups. The authorities take little proactive action to counter discrimination. A standalone anti-discrimination legislation was discussed within the framework of the EU-Armenia Association Agreement negotiations, but was dropped from the agenda following the President's announcement that Armenia would be joining the Russian-led Customs Union. Adoption of a standalone law is of immense importance, as it will provide a comprehensive safeguard against discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in any area.³⁴

Discrimination in Practice

Human rights defenders³⁵, activists, and journalists protecting the rights of marginalized minorities are subjected to harassment and attacks, and are labeled traitors. The World Values Survey³⁶ found that tolerance and respect for other people in Armenia is at a level of 56,3%. The survey reveals the highest level of intolerance towards homosexuals (92,7% would not want to have as neighbors), people who have aids (76,9%), people of a different religion(56,6%) people with disabilities(37,0%).

Another survey finds that 71.5% of 1,189 respondents consider that the state should take measures to “fight” against homosexuals.³⁷ According to recent research³⁸ on social perceptions of homosexuality, a majority of health sphere specialists, lawyers and pedagogues (53, 48 and 38% accordingly³⁹) consider homosexuality to be a disease. Authorities fail to carry out credible investigations into cases that involve

³⁴ Negotiations of the EU-Armenia Association Agreement. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0128+0+DOC+XML+V0//EN>

³⁵ Report on Situation of Human Rights Defenders, 2013. Retrieved from <http://hcav.am/en/publications/situation-of-human-rights-defenders-in-armenia/>

³⁶ World Value Survey Database 2010-2014, Retrieved from <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

³⁷ Public opinion toward LGBT people in Yerevan, Gyumri and Vanadzor cities, Socioscope, Societal Research and Consultancy Center and Public Information and Need of Knowledge, 2011. Retrieved from <http://www.pinkarmenia.org/publication/lgbtsurveyen.pdf>

³⁸ Armenian Helping Professionals About Homosexuality and LGBT Community, Yegea Publications, Lusine Karamyan, 2013.

³⁹ Combination of qualitative and quantitative research methods have been used. Survey has been conducted through multistage cluster sampling. Total sample size 500 respondents 255 in Yerevan and 245 in regions. 37% of respondents represented healthcare sector, 25% were lawyers, 20% and 18% of respondents were pedagogues and psychologists accordingly.

LGBTI persons; this attitude was particularly evident in light of the bombing of a gay-friendly bar in 2012.⁴⁰ The persons responsible for the bombing were initially arrested but were later released and charges dropped due to pressure from various political elites. Persons living with HIV, drug users and sex workers are discriminated in the provision of healthcare and in legal protections, because of inaccurate perceptions and a lack of awareness on the impossibilities of transmission.

While legislation stipulates equal rights for men and women, and gender-discrimination persists in all aspects of life. Often, women remain underrepresented in leadership positions and do not enjoy the same professional opportunities. Sex-selective abortions,⁴¹ discrimination against victims of sexual and domestic violence are a pressing issue.

There are cases of dismissals, refusal to hire, prohibition, and other hindrances to employment based on religious beliefs in certain professional fields. The ill-treatment of pupils of other religions, segregation, and inquiring about religious beliefs is a widespread issue in schools.

Opportunities for education, work⁴², and recreation for people with psycho-social, mental and physical disabilities remain limited. The state continues to fail in ensuring the principles of equal opportunities, reasonable accommodation, and universal design. The violations do not trigger any legal mechanisms for redress and liability.

Recommendations

- Adopt standalone legislation and effective mechanism on combating discrimination.
- Adopt standalone legislation on Domestic Violence and set up a referral system for victims of domestic abuse.
- Ratify the Optional Protocol to CRPD.
- Set up a comprehensive system of laws criminalizing hate speech and discouraging homophobic statements by public officials.
- Organize trainings for police, medical and other professionals on rights of minorities and individuals belonging to vulnerable groups.

⁴⁰ Aravot online. Retrieved from <http://www.aravot.am/2012/05/17/297457/>.

⁴¹ Due to sex-selective abortions carried out in Armenia since the 1990s, the male-to-female newborn ratio was 1.14 by 2012, compared to a standard of 1.02 to 1.06 (ratio of newborn males to females). In 2060, about 2,000 baby girls will not be born. For detailed information, refer to http://www.unfpa.am/sites/default/files/Sex-selective_abortions_report_Arm.pdf

⁴² 91% of the persons with disabilities in the working age are unemployed. Retrieved from <http://disabilityarmenia.am/am/10/free.html>

ELECTIONS, RIGHT TO VOTE

Overview and Legislative Framework

Elections remain among the most problematic institutions in the system of governance. As such, the right to elect and to be elected is one of the most violated. While contesting the results of 2008 presidential elections, the opposition organized a sit-in, which was violently dispersed by the authorities, resulting in 10 deaths. The investigation of these events lacked credibility, did nothing to restore public trust in elections, and instead served only reinforced the existing atmosphere of impunity. To date, no person using arms or giving orders has been identified or punished.

Since then, Armenia has gone through another round of presidential, parliamentary, and local elections, all of which have served to reinforce the corrupt practices witnessed and documented by civil society for the past 15 years, such as vote-buying, harassment and intimidation of voters, observers and proxies, multiple and “carousel” voting, criminals supervising over polling stations, and ballot-box stuffing.

In theory, the electoral code adopted in 2011 provides basic grounds for ensuring free, fair, and fully democratic elections; however, the lack of political will in its implementation results in the clever use of existing loopholes to cover-up election fraud.

Although the elections of 2012 and 2013 were labeled “a step forward” by the international community, according to many local human rights and democracy building civil society organizations, the nature of violations has changed over time, moving from violent and overt forms of intimidation and harassment to peaceful methods of multiple voting and vote-buying. The presidential elections were marred by an unexplained withdrawal of the top opposition candidate and the abstention of two other opposition representatives, allegedly due to coercion or intimidation. Despite the numerous reports from individuals, organizations and media outlets on falsification and fraud, law enforcement bodies do not adequately investigate these reports or instigate cases. Even in cases pursued by these bodies, there is evidence of using intimidation tactics against whistleblowers and supporting persons engaged in illegal activities⁴³. There is a general public reluctance to report electoral offenses due to fear of repercussion⁴⁴.

Voter Registration and Voter Lists

Article 7 of the Electoral Code regulates voter registration lists, with every eligible citizen in the State Population Register automatically included. The list is seen by many to be extremely inflated, owing to the high level of migration, and is used to facilitate voter fraud on Election Day. Despite efforts to improve the technical process

⁴³ Post-Election Interim Report, 19-26 February 2013, OSCE/ODIHR and Human Rights Election Observation Mission, March 2013. Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/elections/99931>

⁴⁴ RA Presidential Election, 18 February, 2013, OSCE/ODIHR Observation Mission. Final Report, OSCE, May 2013. Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/elections/101314>

of maintaining the list, there is still an overall distrust on its integrity throughout the electorate. The manipulation of the voter lists was obvious during the Presidential elections in 2013, due to the strange pattern recorded by numerous independent experts and monitoring organizations, according to which Serzh Sargsyan's advantage was outstanding in precincts with incredibly high voter turnout⁴⁵. This suggests massive ballot stuffing and inflated voter turnout, which could not be confirmed due to the provision in the electoral code barring the publication of the signed voter lists after an election. The integrity of the electoral process was questioned by the OSCE/ODIHR election observation mission as well.⁴⁶ Nevertheless, there is no effective way for civil society to monitor and address this concern. Various civil society organizations estimate that the voter list includes about 500,000 individuals who are currently living outside of Armenia.

Use of Administrative Resource

Administrative resources are widely abused during the pre-election campaign and on the Election Day by authorities controlling these resources, mainly by the ruling party, and in rare cases by other political factions⁴⁷. The abuse of administrative resources is evident in the selective and discretionary application of legislation and explicit partiality by administrative authorities⁴⁸. Domestic observations revealed that during the pre-election campaign, and on Election Day, the ruling party used administrative resources to garner votes, while the resources of TECs and other administrative bodies were used for concealing this abuse⁴⁹.

Recommendations

- Amend the electoral legislation to safeguard publication of voter lists after an election, in order to mitigate against multiple voting and ballot stuffing, and to provide civil society oversight of the process.
- Ensure the order and transparency of elections through recording and live-streaming the voting process inside and outside the precincts throughout the country.

⁴⁵ Report of the Armenian National Platform of EaP CSF: Presidential Elections in Armenia in 2013. Retrieved from <http://www.eap-csf.eu/assets/files/Documents/ANP%20report%20on%20elections%202013.pdf>

⁴⁶ Republic of Armenia, Presidential Election, 18 February 2013, OSCE/ODIHR Election Observation Mission, Final Report. Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true>

⁴⁷ Joint Final Opinion on the Electoral Code of Armenia, Joint Final Opinion on the Electoral Code of Armenia, May, 2011. Retrieved from [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)032-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)032-e)

⁴⁸ RA Presidential Election, 18 February, 2013, OSCE/ODIHR Observation Mission, Final Report, OSCE/ODIHR, May, 2013. Retrieved from <http://www.osce.org/odihr/elections/101314>

⁴⁹ Report on Observation Mission On The Parliamentary Elections of May 6 2012, Helsinki Citizens' Assembly-Vanadzor, 2012. Retrieved from <http://hcav.am/wp-content/uploads/2012/08/Elections-report-final-May-2012-Eng1.pdf>

- Guarantee adequate investigation and condemnation of electoral violations through improving the procedures of appeals to electoral commissions, judicial and law enforcement bodies and allowing the voters and observer organizations to challenge the legality of electoral process.
- Prevent the misuse of administrative resources by increasing restrictions on public officials during elections campaigns and voting processes, removing the electronic voting mechanisms for diplomatic and consular representations and missions, and introducing liability measures for the abuse of administrative resources and for violating the electoral code by electoral commissions.
- Ensure transparency of electoral processes through video-taping and online broadcast

Notes